

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Tereza Balíková

Raná/nastupující dospělost v kontextu zkušenosti
s alkoholismem otce
Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 27. 3. 2019

.....

Tereza Balíková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za odborné vedení a cenné připomínky při zpracovávání této práce. Další velké poděkování patří všem komunikačním partnerům, za jejich spolupráci při výzkumném šetření a za čas, který věnovali při realizaci rozhovorů.

OBSAH

1	Rodina jako vztahová síť a problémy v rodině.....	7
1.1	Smysl rodiny a její funkce.....	7
1.2	Komunikace v rodině	9
1.3	Rodina ohrožující dítě	11
2	Vývoj dítěte v psychologickém a sociálním kontextu.....	14
2.1	Raný vývoj dítěte	15
2.2	Předškolní věk.....	16
2.3	Školní věk.....	17
2.4	Adolescence	18
2.5	Život dítěte doma a ve škole	19
2.6	Raná dospělost	21
3	Sociální a psychologické aspekty alkoholismu v rodinách	22
3.1	Rozvrat osobních vztahů	22
3.2	Sociální situace.....	24
3.3	Závislost a rodina	25
4	Otcovství – role muže v rodině	28
4.1	Mužství.....	28
4.2	Role otce.....	29
4.3	Rodina bez otce a vývoj dítěte	30
5	Dospělé děti alkoholiků	32
5.1	Spoluzávislosti	32
5.2	Charakteristiky dospělých dětí alkoholiků.....	33
5.3	Al-Anon, pomoc pro DDA.....	34
6	Metodologie výzkumu.....	35
6.1	Cíl výzkumu a formulace výzkumných otázek.....	35
6.2	Výzkumná metoda	35
6.3	Technika sběru dat	36
6.4	Výzkumný soubor	36

6.5	Analýza kvalitativních dat.....	37
7	Představení komunikačních partnerů	38
7.1	Anička	38
7.2	Valérie	39
7.3	Josefa.....	39
7.4	Johanka.....	39
7.5	Hedvika	39
7.6	Lucie.....	40
8	Prezentace výsledků	41
8.1	Vzpomínky na dětství	41
8.1.1	Prožívání dětství doma.....	41
8.1.2	Prožívání dětství mimo domov	43
8.1.3	Role prarodičů.....	45
8.1.4	Já a táta.....	47
8.1.5	Vnitřní prožívání	49
8.1.6	Touha po synovi.....	51
8.2	Současný život	51
8.2.1	Vztah k alkoholu	51
8.2.2	Vztah ke zdravému rodiči	52
8.2.3	Za co jsem tátovi vděčná.....	53
8.2.4	Partnerské vztahy	54
8.2.5	Přítomnost	55
	ZÁVĚR	57
	Použité zdroje.....	60

ÚVOD

Je obecně známo, že alkoholismus má nejen zdravotní, ale také psychosociální dopady na osobu alkoholika. Ovšem už méně často se hovoří o tom, že alkoholismus má mnohdy ještě dalekosáhlejší dopady na rodinu závislého, především na jeho děti. Cílem této bakalářské práce je popsat a analyzovat kroky směřující k dospělému životu u mladého člověka se zkušeností alkoholové závislosti u otce.

Metodou dosažení tohoto cíle je kvalitativní výzkum, vedený formou polo-strukturovaných rozhovorů s šesti komunikačními partnery (dále jen KP). Teoretická část této práce se opírá zejména o východiska z oblasti psychologie. V rámci širšího kontextu také o poznatky z oborů sociologie a antropologie.

Práce je rozdělena do devíti kapitol. V první kapitole se můžeme dozvědět více o instituci rodiny, protože rodina je prvním místem, které dítěti předává konkrétní vzorce chování, učí jej základním pravidlům a začleňuje dítě do společnosti. Dále práce charakterizuje vývoj dítěte a základní pilíře vývojové psychologie. Reflektuje zejména předpoklad, že vše, co dítě zažívá ve svém raném dětství, se neodmyslitelně odráží do jeho budoucího života. Každá maličkost a nepatrná okolnost se může projevit v pozdějším věku a ovlivnit budoucí prožívání, rozhodování a směřování jedince. Třetí kapitola se snaží zmapovat, jak v širším kontextu tato závislost působí na okolí, přátele, kolegy v práci a hlavně na rodinu daného člověka. Protože je tato bakalářská práce zaměřena na fenomén alkoholismu otce, ve čtvrté kapitole jsou charakterizovány rodiny, které žijí bez přítomnosti otce. Nastíněna je i situace rodin, kde otec fyzicky existuje, ale emocionálně v rodině chybí. Kapitola pátá je věnována problematice dospělých dětí alkoholiků (dále DDA). Předkládány jsou hlavní obtíže, se kterými se tato skupina osob potýká a také možnosti intervence, které aktuálně existují.

Výše uvedená teoretická východiska umožnila připravit koncept vlastního výzkumu. Vstup do této části uvádí šestá kapitola, v níž jsou charakterizovány cíle, metodika, technika sběru a zpracování dat. V sedmé kapitole jsou stručně představeni KP, se kterými byl veden polo-strukturovaný rozhovor. Osmá kapitola poté plynule přechází k přehledu výsledků, které byly získány analýzou rozhovorů.

1 RODINA JAKO VZTAHOVÁ SÍŤ A PROBLÉMY V RODINĚ

V této kapitole se budu zabývat základní jednotkou společnosti, tedy rodinou. Postupně si charakterizují, jaký má rodina smysl a proč je tak důležitým prostředím hlavně pro děti.

Dále budou představeny základní funkce rodiny a jejich význam pro správné fungování rodiny. Zaměřím se také na hlavní pilíře komunikace v rodině. V poslední části této kapitoly budou zmíněny problémy a úskalí, které se v rodině mohou objevovat a následně mohou ovlivnit vývoj dítěte.

1.1 Smysl rodiny a její funkce

Rodina, kromě svého biologického významu pro udržení lidstva, má spoustu dalších významů, jako například to, že už od pradávna byla institucí, která se starala o staré členy svého rodu. Rodina stojí na principu solidarity. Hlavními funkcemi rodiny jsou funkce biologická – reprodukční, sociální – výchovná, ekonomická a také funkce emocionální. Rodina je pro děti prvním modelem společnosti, je první institucí, která děti ovlivňuje, předává jim určité vzorce a začleňuje je do společnosti.

Rodina do jisté míry předurčuje a ovlivňuje vývoj dítěte. To, co ho učí, to, jak se k němu chová, to, jakým hodnotám jej učí a také to, kolik lásky mu jsou schopni rodiče dát. Toto všechno utváří a ovlivňuje vývoj dítěte. V životě máme často tendence svalovat vinu na rodiče v důsledku chování jejich dítěte a soudit je. Rodiče v mnoha případech dělají to nejlepší, co umí, dělají to, co je naučili jejich rodiče a o čem jsou přesvědčení, že je nejlepší.

Matka i otec mají svou roli ve výchově dítěte, proto je pro dítě velmi důležitý vzor mužských i ženských rolí. Je těžké se stát dobrou kompetentní ženou bez vzoru matky nebo jiné ženy, která dívku vychovávala, stejně tak syn bez vzoru otce, nebo jiného vzoru muže, který se podílel na výchově, bude tápat, co je správné mužské chování. Kontakt opačného pohlaví s dítětem má také své nezastupitelné místo (Matoušek, 2003, s. 9).

Mužská dominance je už od pradávna založena na větší fyzické síle a větší ekonomické moci. Postupem času fyzická síla mužů přestala být relevantní k úspěšnému přežití. Tím se závislost ženy na muži začala opírat pouze o ekonomický princip. V posledních letech míra závislosti v důsledku kvalifikovaného vzdělání a uplatnění na trhu práce klesá. V mnoha případech se při výběru zaměstnance zaměstnavatel rozhoduje podle schopnosti jednat s lidmi a intelektuální zdatnosti, která není závislá

na pohlaví (Možný, 2002 s. 125). Tato situace může vést ke vzniku tzv. dvoukariérových manželství. V důsledku těchto změn může docházet ke krizi mužské role a identity muže v rodině (Thelenová, 2013, s. 20).

Rodina uspokojuje sociální a psychické potřeby dospělého jedince. Pro dospělého člověka, který má stálého partnera a děti, je naplněna jeho vlastní hodnota tím, že pečuje o svou rodinu. Samozřejmě, péče o rodinu není jedinou možností, jak se cítit naplněn, existuje spousta lidí, kteří svůj život zasvětili Bohu nebo například pomoci druhým a svou vlastní rodinu nezaložili (Matoušek, 2003, s. 10).

Každý člověk potřebuje společnost, potřebuje lidi okolo sebe. Byli jsme stvořeni jedni pro druhé, ne sami pro sebe. Právě rodina, rodinní přátelé, příbuzní, kamarádi děti, rozšiřují naše sociální pole. Dospělý člověk se svým dítětem znovu prožívá dětství, všechny dětské radosti i strasti, zároveň se ve své výchově může poučit z chyb svých rodičů a vychovávat své dítě jinak, než on sám byl vychováván. Rodina by měla být místem bezpečí. Zdravá rodina by si vzájemně měla být jistotou. Když někdo onemocní, má trápení, nebo je v dlužích, ostatní by tu pro něj měli být a pomoci mu. Zdravá rodina se snaží dávat pocit bezpečného zázemí každému, kdo do ní patří (Matoušek, 2003, s. 10).

Emocionální funkce rodiny není omezena věkem členů rodiny. „*Potřeba zázemí, bezvýhradného přijímání, podpory a pomoci, potřeba klidu a uvolnění, potřeba sdílení zážitků, společné historie, společných rituálů, potřeba známosti, důvěrnosti, potřeba společných perspektiv a plánu, potřeba vztažnosti k něčemu trvalému, jistému, nrecipročnímu, je nutná pro všechny věkové kategorie*“ (Výrost, Slaměník, 1998, s. 327). Ovšem na druhou stranu, v dysfunkční rodině se jedná právě o emocionální funkci, která působí nejvíce škod a zranění (Výrost, Slaměník, 1998, s. 327). Další nedílnou součástí u emocionální funkce je komunikace v rodině, je to prostor, kde členové rodiny mohou své emoce vyjádřit, prožívat své city a podělit se o ně s ostatními členy (Thelenová, 2013, s. 20).

Materiální funkce rodiny je důležitá pro správné fungování rodiny. U této funkce vnímáme jako podstatný úkol pomoc druhému členu rodiny, který se ocitá v materiální nouzi, tak aby byl materiálně zabezpečen. A rodina byla opět plně funkční (Thelenová, 2013, s. 20). V dnešní době je rodina současně prostorem, který již statky nevytváří, ale přerozděluje a konzumuje, členové rodiny se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně se rodina sama stává významným spotřebitelem, na němž je značně závislý trh (Thelenová, 2013, s. 26). V dnešní době je ovšem dobře

rozvinutý systém sociální podpory a tak je rodina, která materiální funkci neplní, dobře zastupitelná společností jako celkem (Výrost, Slaměnik, 1998, s. 326).

V rodinách se závislým členem se často objevuje problém, kdy se závislý jedinec zaměří pouze na ekonomickou funkci rodiny. Chodí do práce, vydělává peníze pro svou rodinu, po příchodu domu otevírá láhev alkoholu a pije. Ráno jde opět do práce a stále dokola. V tuto chvíli dochází k absenci ostatních funkcí, což si závislý člověk neuvědomuje. Má pocit, že je vlastně vše v pořádku, protože vydělává peníze, ale neuvědomuje si, že zbytek podstatných funkcí v rodině chybí (Duffková, 2019).

1.2 Komunikace v rodině

Komunikace je základním prvkem interakce mezi lidmi. Zejména v rodině je tento prvek klíčový a zároveň velmi složitý. S komunikací jako formou interakce, se setkává dítě již po svém narození. Efektivní komunikace v rodině je klíčová pro řešení problémů a pro udržení dobrých vztahů. Velké procento neshod v rodině vzniká pouze díky nedostatku komunikace. Při komunikaci je dobré přemýšlet nad mnoha aspekty, důležité jsou totiž i zdánlivé maličkosti, jako je tón hlasu, nebo mimika v obličeji. Pro dítě je klíčové, jakým způsobem s ním rodiče jednájí, protože jej tím formují pro celý budoucí život.

V prenatálním období se maminkám často doporučuje mluvit s miminkem, už když je v bříšku. Pro matku, ev. i otce, znamená prenatální komunikace určitý začátek vztahu s dítětem. V novorozeneckém období (1. měsíc života) je nejdůležitější ze strany rodičů reagovat na podněty a signály, které jim dítě dává. Je důležité vnímat, že dítě s rodiči komunikuje. Tato komunikace probíhá většinou ve formě pláče, nebo kňourání. Dítě si tak vytváří určité jistoty do dalšího vývoje. Ví například, že v matčině náruči je teplo a bezpečno. V kojeneckém období (1-12 měsíc) dítě začíná samo vnímat, co chce a co jej zajímá. Ze strany rodičů by mělo dojít k postupnému posunování, nebo obměňování toho pro dítě již známého. Dítě však rodiče nesmí překvapovat. V kojeneckém období se dítě také učí poslouchat. Rodiče mohou změnou stylu komunikace naznačit dítěti, co je dobře a co špatně. Důležité vždycky je, aby oba rodiče reagovali na dítě stejným způsobem. V batolecím období (1-3 roky) začíná dítě „zkoušet“, začíná si vytvářet obraz o určitých věcech. Z pohledu rodičů je důležité dítěti dávat najevo, co je správně a co by se naopak dělat nemělo. Tato interakce mezi rodičem a dítětem by neměla probíhat jen verbálně, ale rodič musí i změnit tón hlasu, výraz ve tváři apod. Je třeba prožívat s dítětem radost z toho, co dělá správně a co se mu povede, a zároveň mu dávat najevo, co je špatně.

V předškolním věku (3-6 let) se začíná dítě ptát: „Proč?“ Je proto důležité dítěti vše vysvětlit a objasnit. V tomto období se také nejvíce uplatňuje napodobování, kdy dítě opakuje věci, které vidělo u svých rodičů a starších lidí. Z pohledu rodičů je proto důležité zdravit, prosit, děkovat, omlouvat se apod. Komunikace v mladším školním věku (6–11 let) by měla být hlavně otevřená a pravdivá. Dítě se musí naučit vždy říkat pravdu a nelhat. Z pohledu rodiče je důležité vysvětlovat dítěti věci, které se dozví např. ve škole a nejsou mu jasné. Rodič musí být otevřený a upřímný. V období dospívání (11-20 let) je nejdůležitější udržovat mezi rodičem a dítětem důvěrný vztah. Je třeba vyslechnout názor dítěte a respektovat jej, dítěti nabídnout svůj pohled na věc, nikdy však dítěti nic nepřikazovat. Přikazování má v tomto období spíše kontraproduktivní efekt a dítě se pod nátlakem může spíše vyhraňovat proti svým rodičům. Dítě by se mělo naučit dělat kompromisy a podle vzoru rodiče přijímat názory druhých a pracovat s nimi (Krňavková, 2013).

Lidé v různých skupinách, včetně rodiny, mezi sebou hrají různé hry, nejsou to klasické zábavné hry na vyplnění volného času, jsou to komunikační hry. Tyto hry směřují k předem určenému výsledku, například: postěžovat si, zabavit se, manipulovat, předstírat ochotu ke změně atd. Nejedná se ovšem o vědomou přetvářku či hru – dané jednání je vlastní interakcí ve skupině, rodinu nevyjímaje. Zajímavé je to, že motivace k již zmiňovanému výsledku, je skrytá častokrát i pro samotného hráče. Berne, který je zakladatel, tzv. transakční analýzy, poznamenává: „*Hry chrání integritu postoje, aniž by hrozily, že jej odkryjí*“ (Novák, 2009, s. 34).

Hraní těchto komunikačních her je docela podobné hádkám mezi lidmi; rozdíl je v tom, že spor v hádkách je patrnější než v hrách. Intenzita a dopad je různý, někdy může mít velmi neblahé důsledky např. na dítě, které tyto hry bude používat zase dál ve svém životě, protože se je v dětství naučilo. Ke hrám patří také role, proto také v těchto komunikačních hrách máme role, pro rodinné účely je podstatná tato triáda rolí: Tyran, Oběť a Zachránce.

Hlavním motivem u Oběti je – „Já nic.“ Oběť dokáže vyvolat pocit viny u každého. Tak moc si chce vyříkat, to co má na srdci, tolikrát to zkusela ve vztahu k tyranovi, ale marně. Často se snaží setřást zodpovědnost na druhé – „já za nic nemůžu“ - je přece jejím heslem.

Tyran je zlý, autoritativní, absolutně se neumí vcítit do druhého člověka a už vůbec ne do jemné duše oběti. Vždy má to, co chce, i to, na co nemá právo.

Záchrance, je ten, který pro nás vše udělá, častokrát ne, jen pro nás, ale i za nás. Je na něj spoleh. Častokrát dopřává více nám než sobě, více dbá o nás, než o sebe. Za to chce slyšet trochu obdivu, to, že on je lepší, než Tyran. Má rád pocit, že on je ten ušlechtilý, který pomohl. „*Žádná role není čistá*“ (Novák, 2009, s. 33-39).

1.3 Rodina ohrožující dítě

Mezi nejvážnější a zároveň nejčastější typy ohrožení, které dítěti v rodině hrozí, patří zneužívání, týrání, zanedbávání a nevhodné životní podmínky.

Nevhodné životní podmínky ve většině případů ohrožují celou rodinu. Tato rodina častokrát žije ve stavu ohrožující chudoby. V bytě, kde dítě bydlí, se např. netopí, děti nemají postele, nedostává se jim teplého jídla a dostatečného oblečení, vzhledem k ročnímu období. Toto dítě je také ohroženo v sociální oblasti. Rodiče často nemají peníze na to, aby dítěti zaplatili školní výlet, školu v přírodě, a proto se tyto děti odlišují od svých spolužáků a často jsou ve škole ostrčeny, nebo dokonce šikanovány. Dítěti se nedostává naplnění základních potřeb ohledně jeho zdraví, když léčba vyžaduje dražší léky nebo určité procedury. Také vzdělání je pro toto dítě často velkou potíží. Rodina nemá peníze na pomůcky, které dítě potřebuje a domácí prostředí nepřispívá k dětskému elánu do učení. „*Dítě může být vystaveno dalším nepříznivým vlivům související s tzv. subkulturou extrémní chudoby*“ (Matoušek, Pazlarová a kol. 2014, s. 94). Děti mohou být zapojeny do prostituce, trestné činnosti, žebrání, prodeje různých věcí, návykových látek atd. (Matoušek, Pazlarová a kol. 2014, s. 94).

Týráním dítěte je myšleno nepřiměřené fyzické, nebo psychické trestání. Zanedbáním dítěte se míní stav, kdy rodič ignoruje potřeby, pocity a vydávající signály dítěte. Jak týrání, tak zanedbávání dítěte v rodině je velmi závažný problém a má velký dopad na emoční, pohybový a rozumový vývoj dítěte. Někdy dochází k tomu, že se týrání a zároveň zanedbávání projevuje od stejného rodiče. V tomto případě má zanedbávání na dítě větší dopad než týrání. Ovšem oboje je velmi závažný problém (Matoušek, 2003).

Agresivní rodič, který své dítě psychicky, nebo fyzicky týrá, může způsobit svému dítěti vážný úraz a v některých případech i smrt. Ale přesto může toto dítě držet krok se svými vrstevníky ve vývoji rozumových schopností. Stále je ještě pro svého rodiče „*interakčním partnerem*“, stále na něj rodič reaguje, i když agresivně, ošklivě, bez lásky, ale reaguje (Matoušek, 2003).

Týrané děti oproti dětem zanedbaným jsou větší agresoři a často také rváči, kteří volají po lásce, a proto na sebe všemožně upozorňují. Zanedbané děti nezažívají ze strany rodičů žádnou interakci, pro svého rodiče jako by neexistovaly. Tyto děti se nemají od koho učit, nemají žádný vzor a zkušenost, kterou by převzaly a učily se z ní základní dovednosti. Tyto děti si můžeme představit jako vězně na samotce, dítě nemá šanci rozvíjet svůj intelekt, má k tomu totiž velmi málo podnětů. Zanedbané děti často strádají v oblasti vývojové, pohybové i emoční (Matoušek, 2003).

Tyto děti jsou specifické tím, že jsou často laxní ve vztahu k druhému, necítí pocit viny, když něco udělají špatně, nevnímají morálku jako obecný řád, kterým by se měli řídit. Zanedbané děti ve většině případů špatně a neradi navazují vztahy.

Obě skupiny těchto dětí mají společné to, že jejich rodiny jsou necitlivé k jejich potřebám a nevnímají jejich vysílající signály. „*Jedná se o tzv. emoční zneužívání dítěte, kdy dochází k trvalému nepřátelskému postoji rodiče k dítěti, nebo naprostý emoční chlad, nebo také k využívání dítěte výhradně k plnění citových potřeb dospělého, jež nebere v potaz potřeby dítěte*“ (Matoušek, 2003).

Rodiče těchto dětí často mají problémy sami se sebou. Ve většině případů se jedná o nějakou závislost, případně psychickou nemoc. Tito lidé jsou často nezaměstnaní, nebo jsou se svým zaměstnáním velmi nespokojení a tuto nespokojenost přenášejí do své rodiny. Mají také sklony k psychopatii, jsou často méně inteligentní či opoždění; mohou mít tendenci páchat trestnou činnost. Málokdy jsou spokojeni se svým životem, kladou si na sebe příliš velké nároky, které pak mají i na své děti. Přitom je děti nejsou schopny zvládnout. Rodiče jim za to pak stále udělují tresty, a to děti přivádí k tomu, aby více a více vzdorovali, což rodiče rozčiluje a vše se opakuje pořád dokola. Děti se pak v této rodině necítí příjemně a bezpečně. Rodič svou agresivitou budí strach a nedůvěru. Tito rodiče častokrát měli podobné dětství, jaké mají jejich děti. Sami nezažili lásku a podporu ze strany svých rodičů (Matoušek, 2003).

Jedním z častých léčebných programů je předání dítěte do určité organizace, kde mu je poskytována celodenní péče. Rodiče si během dne odpočinou nebo navštěvují psychoterapeutické skupiny, kde se posiluje jejich sebedůvěra, nebo se učí zvládat projevy dítěte, za které jej každodenně trestají. Existují také specifické terapie, které rozvíjí a učí rodiče základním rodičovským dovednostem (Matoušek, 2003).

Nadace Sirius ve spolupráci se společností Median s.r.o. uskutečnila rozsáhlý celorepublikový výzkum „Predikce ohrožení rodiny,“ který měl za cíl zmapovat situaci v českých rodinách, které mají nejméně jedno dítě ve věku do 12 let. Tento výzkum

ukazuje, jaké faktory rodinného prostředí vedou k rizikovým situacím a mají zároveň vliv na dítě.

Ukázalo se, že nejčastějším problémem, který se v rodinách objevuje a ovlivňuje rodinu, je rozvod rodičů, problémové chování dítěte, špatné známky ve škole, šikana ve škole, špatná kázeň ve škole a také se na prvních příčkách objevovala špatná, až nulová komunikace s rodiči. Výzkum také ukázal, že nejméně se tyto problémy vyskytují u rodin, kde jsou oba biologičtí rodiče přítomní. Také ukázal, že největší problémy se vyskytují u rodin, kde si partner našel nového partnera.

Souvislost mezi původní a současnou rodinou respondenta je u mužů nepřehlédnutelná. Muži, kteří vyrůstali v úplné rodině, mají daleko vyšší pravděpodobnost k udržení zdravé rodiny, než muži vyrůstající v neúplné rodině (přibližně 77:60 %). Také u mužů, kteří vyrůstali v náhradní rodinné péči, je pravděpodobnost úplné rodiny vyšší, než u mužů, kteří vyrůstali v ústavní péči.

Dále lze obecně říci, že děti, které vyrůstaly v rodině s oběma rodiči, hodnotí své dětství daleko lépe než děti vyrůstající pouze s jedním z rodičů. Výzkum ukázal, že v bývalých rodinách nynějších otců se obecně nejvíce vyskytovaly hádky, následované rozvodem a špatnou ekonomickou situací. Méně pak skutečnost, že o otce v dětství nebylo postaráno. V rodinách, kde měl biologický otec problémy ve škole, se zvyšuje riziko problémů ve škole u jeho dětí z běžných 14% až na 30%. Skutečnost výskytu problémů ve škole u dětí se také zvyšuje v případě, že jejich otec byl vystaven ve své rodině nekomunikaci, nebo domácím násilím. Udává se, že 12% rodin má problémy s komunikací. U rodin, kde otec trpěl domácím násilím, je to až 33%. Obecně lze říci, že u žen není tak výrazný vztah mezi vlastním dětstvím a výchovou svých dětí. Zajímavé je například uvést fakt, že ženy, které vyrůstaly jen s otcem, mají větší šanci na udržení rodiny (Median, s.r.o. a kol., 2016).

2 VÝVOJ DÍTĚTE V PSYCHOLOGICKÉM A SOCIÁLNÍM KONTEXTU

Ve druhé kapitole této práce se budu věnovat potřebám dítěte a jeho vývoji už od raného dětství. Budu rozebírat zejména předpoklad, že rané dětství může budoucnost dítěte ovlivnit nejvíce. Dále se budu zabývat obdobím předškolního a školního věku dítěte, adolescencí a ranou dospělostí. V poslední části této kapitoly nastíním vliv alkoholismu jednoho z rodičů na dětství dítěte v jeho domácím a školním prostředí a také na jeho vnitřní prožívání.

Co dítě potřebuje nejvíce? *„Moje odpověď je složitá i jednoduchá zároveň: mnoho věcí, ale ze všeho snad nejvíce jistotu ve vztazích ke svým lidem“* (Matějček, 2007 s. 9).

Jak je nám známo, každé dítě má určité biologické potřeby. Mezi ty nejzákladnější patří potřeba být v teple, potřeba pít, jíst a také potřeba spánku. Biologické potřeby dítěte jsou snadno vidět. Když malé dítě pláče, usoudíme, že má např. hlad a dáme mu najíst. Proto si trůfám říci, že ve většině případů jsou tyto potřeby naplněny. Ovšem v rodinách dysfunkčních nebo problémových, kde je např. jeden z rodičů závislý na alkoholu nebo jiné látce, často dochází k nenaplňování těchto potřeb, z důvodu nedostatku peněz, které jsou použity na návykovou látku, nebo z důvodu nekončících hádek.

Ovšem každé dítě, které se narodí má kromě biologických potřeb i potřeby psychologické. Tyto potřeby často nejsou uspokojovány, což je velkým problémem, který se následně projevuje při vývoji dítěte. V rodinách, kde alkoholismus hraje hlavní roli, je často absence naplňování emocionálních a obecně psychologických potřeb dítěte velkým problémem. Rodič, který je závislý, má jako prioritu alkohol, zatímco vše ostatní vnímá až jako druhořadé. Partner závislého rodiče má často spoustu starostí s tím, aby zvládal své povinnosti a zároveň povinnosti, které závislý partner nezvládá. Často má také hodně práce s tím, aby před okolím zakryl, že je jeho partner závislý. Často pak zapomíná naplňovat psychické potřeby dítěte a nedokáže pro něj být jistotou a zdrojem bezpečí. Dalším případem může být otec, který má příliš hodně práce, doma tráví málo času. Děti necítí, že by byl součástí rodiny, necítí jeho emocionální přítomnost, jeho povzbuzení, přijetí a zájem o ně (Matějček, 2007).

V médiích častokrát vidíme rodinu prezentovanou jako ideál: spokojená rodina, složená z maminky, tatínka a dětí, které si spokojeně žijí. Je ovšem mnoho rodin, které tomuto obrazu neodpovídají: *„V těchto rodinách hrozí, že se natolik cítí ohroženi ztrátou obrazu své harmonické rodiny, že sami sobě a svým dětem nedovolí přiznat svoje*

nenaplněné potřeby a zklamání“ (Pöthe, 2013 [online]). Tímto pak velmi trpí děti, které necítí lásku a přijetí od svých rodičů, i když žijí jako tzv. „spořádaná rodinka“.

J. Langmeier definuje základní životní psychické potřeby, které musí být uspokojovány, pokud chceme, aby se dítě vyvíjelo ve zdravou a silnou osobnost. První psychickou potřebou je přijímání vnějších podnětů a jejich proměňování. Zároveň je však třeba si dát pozor a nenechat se jimi pohltit. Druhou potřebou je mít určitou stálost a řád v běžných věcech života. Naplnění této potřeby umožňuje, aby se z podnětů staly zkušenosti a následně abychom v práci měli určité pracovní strategie a řád. Jedná se o základní potřebu umožňující učení. Třetí potřebou je potřeba citových a sociálních vztahů, kdy dítě potřebuje cítit pocit jistoty a bezpečí. Bez naplnění této potřeby se osobnost dítěte nemůže vyvíjet zdravým způsobem. Čtvrtou potřebou je dle Langmeiera potřeba vlastní identity, potřeba uvědomit si svou vlastní hodnotu, vážit si sebe samého. Toto člověku pomůže, aby si ujasnil, jaké jsou jeho cíle do budoucna a aby našel svou roli ve společnosti. Poslední potřebou je potřeba otevřené budoucnosti, potřeba určité životní perspektivy, která dává jedinci naději a otevřenost v představách o vlastní budoucnosti (Langmeier dle Matějček, 2007).

2.1 Raný vývoj dítěte

Aby malé dítě přežilo, potřebuje vedle zajištění biologických potřeb cítit bezpečí, potřebuje mít pocit jistoty v člověku, kterému na něm záleží, který ho chrání, který mu poskytuje pomoc, protože toto dítě je bezbranné na to, aby se chránilo samo.

„Objevila se mateřská a otcovská láska a tento základní vztah od pravěku do dneška je vlastně nesen oním podivuhodným, ba zázračným mechanismem, kterým je vzájemné uspokojování psychických potřeb“ (Matějček, 2007, s. 10).

Dítě je nošeno devět měsíců v těle matky, tj. blízko jejího srdce, jehož osobitý rytmus uklidňuje dítě. Dítě je blízko prsa maminky, které je jeho zdrojem potravy. U své mámy je v teple a v bezpečí. Proto také po narození vnímá mamčinu náruč jako zdroj jistoty a bezpečí. Dítě má citový vztah ke své matce, otci, babičce, dědečkovi nikoli proto, aby mu poskytoval nějakou příjemnost jako například potravu, ale hlavně proto, že je zdrojem bezpečí a jistoty (Matějček, 2007).

Určitá odvětví psychologie se zabývají duševním životem před narozením dítěte a chvílemi hned po narození. Mnohé studie dokazují, že děti v posledních měsících těhotenství vnímají všemi smysly, mají paměť a učí se. Plně vnímají duševní rozpoložení

matky, vnímají, jak otec jedná s matkou. Pokud otec alkoholik křičí po matce, nebo ji dokonce ubližuje, dítě všechno cítí a ovlivňuje ho to dále v jeho vývoji (Matějček, 2007).

V období okolo osmi měsíců života se dítě upíná na mateřskou osobu a protestuje, když si její tato osoba nevšímá. Právě tato osoba je pro něj zdrojem bezpečí a ostatní lidé zdrojem nebezpečí a úzkosti. Proto by matka, nebo jiná osoba blízká dítěti, měla být stále nablízku, naplnit jeho potřeby a tlumit jeho úzkosti svou přítomností. Tento citový vztah vytváří jakýsi základ pro vztah dítěte k širšímu okolí (Matějček, 2007).

2.2 Předškolní věk

Emoční prožívání u dětí předškolního věku se stabilizuje a ubývá negativních reakcí. Prožívání je v rovnováze, ale zároveň hodně intenzivní. Děti už chápou, co znamenají emoce a z jakého důvodu je vyjadřují, a tak dokáží odhadnout, jaké emoce budou mít jejich blízcí, nebo oni samy při různých situacích. Důležité je poznamenat, že to, jak dávají děti najevo city, je ovlivněno způsobem vyjadřování citů v rodině (Lisá, Kňourková, 1986). Mají ještě problém porozumět složitějším prožitkům. Nerozumí třeba tomu, jak může být někdo šťastný a zároveň se stydět. Až kolem šestého roku začínají chápat, že lidé mohou reagovat více emocemi současně. Rozvíjí se empatie (Vágnerová, 2012). Rozvíjejí se intelektuální city, které se projevují radostí z nových zkušeností a činností. Dále estetické city, kdy dítě více vnímá hudbu, pohádky, rádo tvoří a maluje. Dítě si uvědomuje, co je správné a co ne a z toho pro něj vyplývá, co může a nemůže. Dítě můžeme uspokojit pochvalou. Rozvíjí se tedy etické city. Narůstá potřeba kontaktů s vrstevníky na rozdíl od období batolete. Vytváří se citový vztah k sobě samému (Šimičková - Čížková a kol., 2010).

Zvýraznila bych projevy strachu, kterými se zabývá Vágnerová (2012). Tyto projevy souvisejí s dětskými fantazijními představami, jelikož si dokáží vymyslet něco, čeho se pak bojí a vystraší samy sebe nebo ostatní děti. Vágnerová uvádí, že je při strachu mohou provázet příjemné pocity (Vágnerová, 2012). V tomto období může být dítě bojácnější. (Lisá, Kňourková, 1986).

Matějček (2005) uvádí v publikaci *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte rady*, co bychom neměli u dětí v tomto období promeškat, aby si osvojili správné návyky. Pokud si dítě v předškolním věku osvojí základní návyky mezilidské komunikace, nebo osobní hygieny, je větší pravděpodobnost, že ho tento návyk bude provázet celým životem a zautomatizuje si ho. Aby si dítě osvojilo návyky ze strany rodičů, nebo vychovatelů je

potřeba, aby nespěchali, dítěti vysvětlili, co se po něm chce, pochválili ho a návyk ho učili postupně, jelikož dítě neudrží dlouho pozornost.

2.3 Školní věk

Dítě ve školním věku je životní realista. Dítě má veliký zájem o tento svět, o přírodu, o nejrůznější koníčky. Má touhu trávit co nejvíce času se svými vrstevníky, holky se drží holek a kluci kluků. Často proti sobě tyto dvě skupiny bojují, společně tráví co nejméně času. Také je to doba, kdy má dítě nejlepší fyzickou kondici a zdraví. Dítě v tomto věku je téměř neunavitelné. V tomto období se objevuje celá řada znaků, které už nejsou dětské, a i když nejsou ještě dospělé, dospělost už předpovídají (Matějček, 2005).

Dítě, které žije v alkoholickém prostředí, ve většině případů vypadá jako obyčejné dítě. Je stejně oblečené, chodí do stejné školy, obědvá stejný oběd, jako jeho spolužáci. Když se ale o něj začneme zajímat více do hloubky, zjistíme, jak velké břemeno musí toto dítě nést na svých zádech, kolik slz toto dítě denně uroní. Zjistíme, jak málo si toto dítě váží samo sebe a jak moc lásky mu chybí (Woititzová, 1998 s. 27).

U dítěte v tomto věku se hojně objevuje tzv. rodičovské chování. Dívky si ve svém volném čase hrají u sousedů s malými dětmi, nebo vozí s velikým nadšením kočárek s mladším sourozencem, mají touhu mít nějakého domácího mazlíčka, o kterého by mohli pečovat. Stejně tak chlapci, když mají na starosti svého mladšího sourozence, dávají mu jíst, pít, chovají ho, jako kdyby byli už o pár let starší a dítě bylo jejich (Matějček, 2007).

Děti, které žijí v rodině s alkoholikem, ve skutečnosti nikdy nedováděli, neveselili se, nehráli si spontánně, většinou byli jenom účastníci dění. Jejich prožitek však nebyl takový, jako u ostatních dětí. Mám pocit, že když řekne slovo dítě, synonymem by mohlo být slovo bezstarostnost. Právě tato vlastnost dětem alkoholiků chybí (Woititzová, 1998).

Děti ve středním školním věku, což je věk před pubertou, často velmi špatně snášejí velké změny. V tomto věku děti nejhůře snášejí rozvod rodičů a veliký problém jim dělá přijmout nového partnera jednoho z rodičů. Chlapci to snášejí hůře než dívky. Během svého dětství si dítě buduje a uvědomuje svou identitu, své vlastní já. Vytváří si jej po vzoru svého otce, který mu dává, jak špatný, tak dobrý vzor. Ale pořád je to vzor, který pro dítě je a celé dětství byl velmi důležitým elementem při vytváření si vlastní pohlavní identity. Zároveň v novém otci vidí konkurenci u své matky. Má strach, že mu otec vezme první místo u jeho matky a že on už pro ni nebude tolik důležitý. Pro mě osobně je velmi

zajímavou informací, že výzkumy ukazují, že pro většinu dětí je jejich biologický otec přednější i po šesti letech, kdy s nimi žije nová matka (Matějček, 2007).

2.4 Adolescence

Co se týká věkového vyčlenění adolescence, udává se, zvláště pak v evropských zemích, obvykle období od 15, do 20, případně 22 let. Jako počátek adolescence se u obou pohlaví označuje plná reprodukční zralost. Během adolescence se ukončuje růst. Co se ukončení adolescence týká, mají větší váhu kritéria psychologická, sociologická a pedagogická (ukončení studia a případný nástup do práce). Říčan (2004) upozorňuje na to, že v dnešní době sice mladiství pohlavně dozrávají dříve, ale dosažení plné sociální zralosti se posouvá do pozdějšího věku. Pod pojmem adolescence také rozumíme určitý most mezi dětstvím a dospělostí. Pro adolescenta samotného jsou během tohoto období důležité atributy sebereflexe a seberegulace (Macek, 2003).

Úkolem jedince v období adolescence je postupné vyhraňování jeho povahových rysů a také jejich stabilizace. Podstatné rysy tohoto sociálního dozrávání se většinou vyskytují ve dvou vzájemně se doplňujících procesech. První z nich můžeme označit jako tvoření si vlastního světa, určitou personalizaci a individuaci – restrukturalizaci všeho, co už znám, upevnění svých cílů a hodnot, uvědomění si sama sebe. Druhý proces úzce souvisí s pojmem socializace a je založen na začleňování jednotlivce do užších, i širších společenských vztahů (Otto Čáčka, 1994).

Pro člověka jsou v době adolescence při budování jeho vlastního sebepojetí důležité významní lidé v jeho životě. Jsou to hlavně rodiče a sourozenci, ale potom také vrstevníci, spolužáci, nebo například učitelé. Adolescent si totiž podle těchto lidí utváří závěry, které jsou pak důležité pro to, jak bude vnímat sám sebe (Balážová, Popelková, 2018).

Rodiče mají zásadní vliv na vývoj adolescenta. V tomto období je pro člověka důležité, že si začíná uvědomovat, že už nemusí striktně poslouchat své rodiče, ale utváří si vlastní pohled, vlastní názory na různá témata. Rodiče pak musí pro správný vývoj adolescenta v jeho názorech respektovat a nechat jej se pomalu osamostatnit. Výzkum také ukazuje, že na adolescenta má ze strany rodičů pozitivní dopad hlavně vřucnost a zájem, naopak kontrola chování adolescentů je k dobrému sebepojetí prakticky nepotřebná. Rodiče pak mají také významnou roli v pedagogické stránce adolescence. Mohou totiž pozitivně ovlivnit adolescenta v jeho studiu. Jejich správně nastavenou výchovou, častým

projevováním důvěry a pozitivní zpětnou vazbou totiž posilují důvěru adolescenta v sebe samého a v jeho schopnosti ve škole (Balážová, Popelková, 2018).

Přátelé adolescenta jsou velmi důležití při jeho hledání místa ve společnosti. Adolescent si mezi nimi totiž začíná uvědomovat své schopnosti, pociťuje své potřeby a snaží si vytvářet vlastní plány. Přátelé adolescenta s ním sdílejí jeho zájmy a hodnoty a často se s ním také snaží překonat jeho těžké období. Pomáhají mu také s jeho pocitem, že musí někam patřit, být oblíbený (Balážová, Popelková, 2018).

2.5 Život dítěte doma a ve škole

Děti, které vyrůstají se závislou matkou či otcem, na sebe často berou určitou roli, kterou se snaží přebít problém v rodině. Jednou z rolí je ta, že děti alkoholiků jsou často buď příliš zodpovědné, nebo naopak velmi nezodpovědné. Rodiče si často přejí, aby jejich dítě bylo zodpovědné. Naopak dítě s alkoholovou zkušeností rodiče si zase přeje, aby si jeho rodiče alespoň trochu všimli jeho snahy a alespoň jednou ho za něco pochválili a ocenili. Přejí si, aby se alespoň jednou nemuseli tak moc snažit být lepší a lepší. Některé děti se zase svou nezodpovědností a svými tzv. „lumpárnami“, špatnými známkami, různými problémy ve škole, snaží zakrýt problém, který doma je.

Dalším případem je ten, kdy dítě navenek působí jako třídní klaun, který je vždy veselý, všichni o něm mluví a přitom neví, jak moc je toto dítě uvnitř sebe smutné a nešťastné, jak moc by potřebovalo pochopení a podporu (Woititzová, 1998).

Většina dětí, které žijí v domácnosti s jedním závislým rodičem, zažívá doma podobné události a prožívá v podstatě stejné pocity, akorát každé dítě se vyrovnává s těmito pocity a zkušenostmi jiným způsobem. U většiny těchto dětí převládají pocity výčitek svědomí, pocity nejistoty, strach z toho, co přijde ve chvíli, kdy otevrou dveře svého domu, neustálá úzkost z napjaté atmosféry, která doma panuje (Woititzová, 1998).

Toto dítě, nikdy neví, co ho čeká po příchodu domů, zda uvidí otce opilého, nebo zda potká podrážděnou matku, která se snaží všechny průšvihy po svém závislém partnerovi vyřešit, nebo zda jej doma čeká prázdný byt, ve kterém bude se strachem čekat na svého otce. Nebo jestli jej po příchodu domů, doma čeká opilá matka, kterou musí uložit do postele a k tomu se postarat o celou domácnost, mladší sourozence a vše, co by měla matka zastávat. Toto dítě domů vždy přichází s obavou a otázkou, co se bude dít dnes. S pocitem, že právě ono samo je strůjcem všech problémů. Takto prožívá život dítě doma se závislým otcem, nebo matkou (Woititzová, 1998).

Dalo by se říct, že život těchto dětí doma byl velmi mizerný a bohužel také ovlivňoval život dětí ve škole. „*Bohužel jste od svých alkoholických rodičů převzali mnoho jejich vlastností. Lidé se chovají tak, jak se tomu naučili, ať se jim takové chování líbí nebo ne, a nezáleží na tom, jestli to chtějí nebo nechťejí. Alkoholici nechťejí nést odpovědnost za své chování*“ (Woititzová, 1998, s. 32,33).

Děti alkoholiků proto často neumí nést zodpovědnost za své činy. Vinu po vzoru svého otce přehazují na učitele, spolužáky, jen ne na sebe. Často se různými průšvihy snaží proklouznout bez povšimnutí a doufají, že zodpovědnost bude na někom jiném. Celé dětství dítě vidělo, jak otec své pití svaluje na to, že pije kvůli své ženě, dětí, práci atd., ale svou chybu si nikdy nepřizná. Proto dítě, které znalo jen tento způsob řešení problémů má pocit, že když mu hrozí vyhození z předmětu, který vůbec nenavštěvovalo a neučilo se do něj, je vina na straně učitele. To je potom veliký problém (Woititzová, 1998).

Druhým extrémem je dítě, kterému chybí v rodině uznání, proto se ve škole mermomocí snaží být dobré, ve všech předmětech chce slyšet pochvalu a uznání. Ví totiž, že doma to nikdy na uznání nebude stačit. Stále po něm budou chtít více (Woititzová, 1998).

Dalším problémem bylo, že tyto děti ve škole často utíkaly do svých myšlenek, do svých snů o tom, jaké by to bylo, kdyby otec doma nepil, kdyby si mohly vodit své kamarády domů atd. Také noci nejsou pro tyto děti vždy snadné. Rodiče se často hádají a dítě nemůže spát, proto je pro něj pak těžké se ve škole soustředit. Učitel mu to často zazlívá. Netuší však, jak moc by se dítě chtělo soustředit, jen mu to po probdělé noci nejde. Když už učitel má zájem a ptá se dítěte, dítě mlčí, nepřizná mu své pocity, protože je často nepřiznává ani sobě a je zvyklé, že o takových věcech se doma mlčí a nemůže mluvit. Proto si svou bolest nese dál na svých bedrech sám (Woititzová, 1998).

Toto dítě má problém si najít a udržet přátele. Za prvé si o sobě říká, že jej přeci nikdo nemůže mít rád, tak proč by se s ním vůbec někdo chtěl kamarádit. Přece mu celý život všichni doma říkali, že je k ničemu, že mu nic nejde, že by měl být lepší. Toto dítě samo sobě nevěří. Celý život zažívalo jen opakované srážení dolů. Druhým problémem je to, že když už si dítě kamarády najde, tak ví, že je nikdy nemůže dovést domů, protože neví, v jakém stavu jsou jeho rodiče. Ze strachu raději ani kamarády nevyhledává, aby se nemuselo vystavit takovéto situaci (Woititzová, 1998).

2.6 Raná dospělost

Toto období lze podle Říčana (2004) vymezit mezi 20. a 30. rokem života jednotlivce. Složka biologická není v tomto období moc podstatná. Jedinec totiž dosáhl biologické dospělosti již v adolescenci. V rané dospělosti však nabývá na významu sexualita. Postupně narůstá význam její plodivé složky a touha po potomku se zvětšuje (Vágnerová, 2007, s. 9).

Co se však týká psychosociální složky, je tato změna komplikovanější. Vágnerová (2007) udává tři hlavní oblasti psychosociálního vývoje při přechodu z mládí do dospělosti. První z nich je změna osobnosti, která se projevuje relativní svobodou v rozhodování a také přijetím zodpovědnosti. To se pojí i se skutečností přechodu do pracovního procesu a nálezů stabilního partnera. Dále se změna osobnosti projevuje větší sebejistotou, sebedůvěrou a správným odhadem vlastních sil a kompetencí. Dospělý také dokáže lépe ovládat své emoce a impulzivní jednání. Druhou oblastí je změna v socializačním rozvoji. Jedinec v rané dospělosti přestává být závislý na své původní rodině. Dokáže si na jednotlivá témata vytvořit vlastní názor a také se stává nezávislým. Proto v tomto období ustupuje určitá revolta vůči rodičům. Problémovým se v tomto období může stát stálé bydlení u rodičů. Pro mladého dospělého je velmi důležité osamostatnit se a bydlet sám. V opačném případě může dojít ke vzniku určité závislosti na rodičích. Dalším rysem mladého dospělého je schopnost jeho soužití s jedním partnerem a skloubení potřeb obou v páru. Třetí a neméně důležitá oblast je oblast ekonomické nezávislosti. Ukončením vzdělání a následným nástupem do práce se člověk stává ekonomicky nezávislým. To uspokojuje jeho potřebu seberealizace a zbavuje jej finanční závislosti na rodičích (Vágnerová, 2007, s. 10, 11).

3 SOCIÁLNÍ A PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ALKOHOLISMU V RODINÁCH

Alkoholismus nabourává a postupně pohlcuje všechny důležité vazby člověka, které mu poskytují ochranu, podporu a jistotu. Jedná se v první řadě o vazby rodinné, partnerské, dále také o pracovní kolektiv a kamarády. Alkoholismus postupně ničí osobnost závislého jedince a potom vazby s ním spjaté. Proto začíná závislý jedinec být čím dál více izolovaný od okolního světa a běžného života. V této kapitole bych proto chtěla přiblížit otázku, jaký vliv má alkoholismus na závislého jedince, na jeho okolí a zvláště na jeho nejbližší rodinu.

3.1 Rozvrat osobních vztahů

Alkoholismus má veliký vliv na samotného jedince. V první řadě po stránce zdravotní, kdy mnohokrát dochází k odumření nervových buněk. Častou nemocí vyskytující se u lidí, kteří nadměrně užívají alkohol, je epilepsie. Důležité také je si uvědomit, že při nadměrném pití jsou velmi zatížena játra a může dojít k jaterní cirhóze nebo rakovině jater, a spouště jiným zdravotním problémům.

Psychika u jedince závislého na alkoholu se velmi rychle mění, osobnost postupně degraduje. Jedinec má často deprese, úzkostné stavy, vyhledává samotu, nebo je rád s lidmi, kteří mají stejnou závislost. Ti, ale člověku moc nepomáhají, spíše se vzájemně podporují v pití alkoholu. Člověk začne být méně společenský, méně komunikativní, často reaguje příliš hrubě a agresivně (alkoholik, alkoholismus [online]).

Krom zdraví jedince a jeho vnitřních problémů dochází k velikým změnám v oblasti jeho sociálního fungování. Důsledkem alkoholismu a změny osobnosti častokrát dochází k rozvratu vztahů. Zvláště manželka, nebo partnerka zažívá velké změny ve vztahu s partnerem. Veliký dopad má také alkoholismus na děti a celkové fungování rodiny. Také se svými kolegy a kamarády se mu horší vztah, často dokonce rozpadá, protože sám jedinec nemá zájem vztahy udržovat, stýkat se s přáteli a zaměstnanci.

V první řadě bych chtěla zmínit, jaký vliv má alkoholismus na partnerku. A jaké konkrétní příčiny jsou důvodem rozpadu jejich partnerského vztahu.

Musíme si uvědomit, že destrukce partnerských vztahů není otázkou krátké doby - často má velmi dlouhé a bolestné trvání.

Závislost partnera má největší dopad na jeho ženu. Je tomu tak z toho důvodu, neboť alkoholismus mění u jejího partnera kognitivní procesy, vnímání, pozornost, náladu

i sexualitu. Všechny tyto změny se samozřejmě promítají do celého systému komunikace v rodině, jehož je žena významnou součástí.

Partnerky nebo partneři závislého jedince na počátku rozvíjejícího se alkoholismu u druhého partnera, mývají obavy o jeho zdraví. Později začínají mít strach o sebe o své bezpečí, o rodinné zázemí, o své potomky, o celkové finanční zajištění rodiny, také se čím dál méně scházejí s příbuznými a známými (Sláma, 2010, s. 31).

Obětmi alkoholismu, krom samotného alkoholika a jeho partnera, jsou děti, které pokud alkoholismus přišel až v průběhu vztahu partnerů, svého otce, či matku, znali jako pozorného, velkorysého, spolehlivého hodného tatínka, nebo manžela, z kterého se teď stal agresivní, nespolehlivý, pasivní, zlý otec a partner zároveň (Hosek, 1998, s. 23).

Druhým případem je partnerka, která už do vztahu šla s vědomím, že manžel je alkoholik, ale i tak do vztahu šla, protože si myslela, že se vyléčí, nebo si jen tuto skutečnost nechtěla přiznat.

Tragédie spočívá v tom, že i když mnoho psychologů a kamarádů radí partnerovi alkoholika, aby už v počátku rozvíjejícího alkoholismu od svého partnera odešel, tak pouze malé procento lidí si tuto radu vezme k srdci a opravdu odejde (Hosek, 1998, s. 24).

Samozřejmě si musíme uvědomit, že odchod od partnera závislého na alkoholu, nebo jiných látkách, či partnera, který využívá, či týrá svou partnerku, nebo partnera, není vůbec jednoduchý. Zdravý partner v tuto chvíli stojí před mnoha dilematy. V tento moment si často klade otázku, co by chtěli jeho děti? Co je pro ně lepší? Je pro ně lepší mít otce alkoholika, který ve většině případů ovlivňuje život dětí, jejich vnitřní vnímání a mnoho dalšího, ale zároveň v době, kdy je střízlivý, tak může být dobrým otcem, který bere své děti na výlety a oni ho mají rádi a nechtějí bez něj být. Druhým možným dilematem může být víra partnera, který při svatbě slibuje věrnost partnerovi v dobrém i ve zlém. Odejít od svého partnera a zároveň vzít svým dětem otce, nebo matku je velmi těžký krok propletený spoustou dilemat, která nejsou vůbec snadná.

Ve většině případů partner doufá, že se jeho závislý partner vyléčí, že bude zase stejný jako předtím. Takže častým případem je to, že partner postiženého stále trpělivě vyčkává, poslouchá neustále sliby a hned vzápětí se setkává se zklamáním, spojeným s jeho partnerem. Toto snáší stále dokola, dokud mu nedojde trpělivost. Zajímavé je, že tato nepřízeň osudu tyto jedince zformuje a zocelí do pozice, kdy své pocity potlačí a bez reptání snáší svůj osud. Existují ženy, které dokážou svému dítěti poskytovat mnoho lásky a pochopení a snaží se jej uchránit špatným vlivům otce tím, že například, když je otec

opilý, brávají děti na výlety do kina. Druhým typem mohou být matky, které berou alkohol svého muže, jako běžnou věc v jejich rodině a takto ji prezentují před svými dětmi.

V problematičtém postavení jsou hlavně dospívající děti, které často trpí vztahem svých rodičů, který mají v důsledku alkoholismu, vyskytujícího se u jednoho z nich. Děti nikdy neví v jakém stavu rodič, přijde domů. Jak se budou chovat, zda splní, to co slíbili. Děti žijí v trvalé nejistotě (Hosek, 1998, s. 24).

„Tato příčina znemožňuje vznik bazální důvěry v nejbližší okolí, ale i v samo sebe a podepisuje se to na jejich sebevědomí a sebeúctě. To si s sebou dítě nese do dospělosti, kde má velké problémy nejen navazovat důvěrné a intimní vztahy, ale také uvěřit, že ho někdo má skutečně rád“ (Gráfová, 2017, s. 15).

Často spěchají ze školy domů, ať zastanou práci svých rodičů, ať se postarají o své mladší sourozence. Pokud je závislá matka, tak se děti starají o domácnost místo ní. Děti se s daným stavem neumí vyrovnat, trpí jím, stydí se za své rodiče, bojí se vodit své kamarády k sobě. Toto všechno a mnohé další nepříznivě poznamenává jejich duševní vývin. (Hosek, 1998, s. 24). Děti z nefunkčních rodin velmi brzo dospějí a začínají se starat sami o sebe a spoléhají se pouze sami na sebe. A často až v dospělosti si uvědomí, jak veliký vliv jejich dětství má na jejich momentální život (Šance dětem, hledám pomoc [online]).

3.2 Sociální situace

Alkoholismus krom rodinných struktur také výrazně zasahuje do struktur a složení přátel alkoholika. V průběhu jeho závislosti se okruh jeho přátel velmi mění.

Pokud se člověk závislý na alkoholu snaží svoji závislost skrývat, v důsledku toho se začne vyhýbat svým původním přátelům, rodinným známým, aby nic nezjistili. Postupně začne ztrácet své blízké a může nastat pocit osamělosti a izolace od společnosti, to pro citlivé duše může být důvod k dalšímu pití.

Pro některé může být přátelství s alkoholikem velmi náročné. Alkoholikova hlavní náplň dne může být pouze jen vysedávání v hospodách, barech, časté nečekané noční telefonáty, starost a touha jenom po pití. Toto všechno může u blízkých vyvolat odpor a následné odloučení od závislého.

Alkoholik si sám vytvoří nová pouta, nová přátelství v hospodách, pohostinstvích, kde tráví většinu času. Tito přátelé mají většinou podobné zájmy a problémy. Problém ale nastává tehdy, pokud by se člověk závislý na alkoholu rozhodl léčit. Tito kamarádi mu

příliš nepomohou, spíše naopak. Proto je nutné si najít jiný okruh přátel, kteří ho budou podporovat a věřit mu (Sláma, 2010, s. 41).

Fungování v práci je dalším velikým problémem. Často právě zaměstnání drží alkoholika na určité sociální pozici. Zaměstnání zároveň může být také jedním z důvodů k pití. Například alkoholik dvacet let chodí do stejné továrny, každý den dělá stejné věci znova a znova, tento člověk velmi těžko ucítí naplnění z práce, kterou dělá, hlavním důvodem je, aby uživil sebe, nebo svou rodinu. Bohužel závislí lidé si práci v mnoha případech neudrží příliš dlouho, ale není tomu tak vždy. Jejich pracovní výkon bývá závislostí ovlivněn. Pokud pracovník vykonává nenáročnou monotónní práci, u které nemusí příliš uvažovat, často nedojde ke konfliktu se zaměstnavatelem a pracovník může dlouho dobu proplouvat svým zaměstnáním.

Horší případ je, pokud už jde o složitější úkony, kde hrozí při nepozornosti nebezpečí pracovního úrazu. Pracovníkova nepozornost může zároveň přinést veliké škody celému podniku, nebo vystavit nebezpečí alkoholikovy spolupracovníky. Alkoholik v těchto situacích bývá většinou přerazen na nižší pozici hůře ohodnocenou, ale méně náročnou.

Nejhorším případem je, pokud je závislý jedinec na manažerské pozici, a jeho každodenním úkolem je vést určitou skupinu lidí, vést jednání, rozhodovat o zásadních věcech, chodit na důležité schůzky, uzavírat obchody. Tento pracovník po bouřlivě strávené noci není schopen všechny tyto úkoly zastávat a tím může přijít o důležité partnery a zároveň veliké peníze (Hosek, 1998, s. 26).

3.3 Závislost a rodina

To, že je jeden člen rodiny nemocný, závislý na alkoholu, si často není schopný sám uvědomit. Rodina bývá v mnoha případech prvotním impulzem, který si jeho nemoci všimne a upozorní ho na to a zároveň se snaží ho přivést k rozhodnutí léčit se, což mu může pomoci dostat se zpět do běžného sociálního fungování (alkoholik, alkoholismus [online]).

„Na úrovni rodiny lze vysledovat řadu rizikových, ale i protektivních faktorů. Jinými slovy rodina se může přímo nebo nepřímo podílet na vzniku a rozvoji závislosti některého člena, ale rodina také může rozvoji závislosti předcházet nebo velmi pomoci při překonávání návykového problému“ (Nešpor, 2011, s. 80).

Velkým rizikem je, u jakékoli psychické nemoci, závislosti, nebo jiné neléčené choroby, že bude mít velký vliv na život dítěte. Neznamená to, že otec alkoholik bude mít dítě alkoholika, ale spíše to, že toto dítě je ohroženo jinými závislostmi, nebo jinými psychickými chorobami. Není to však pravidlem. Existuje mnoho případů, kdy dítě mělo šťastný, bezstarostný život, ale také mnoho případů, kdy právě alespoň jedním z faktorů vzniku závislosti je závislost jednoho z rodičů. Mezi nejčastější rizikové faktory, které dítě prožívá během svého života, patří zvláště nedostatek času na dítě, nedostatek citové vazby, nedostatek porozumění a vyslechnutí, příliš násilí páchaného na dítěti nebo jeho sourozencích, podceňování dítěte a nedůvěra k němu (Nešpor, 2011, s. 80, 81).

Když se řekne závislost v rodině, spousta lidí si vybaví závislost jednoho z rodičů, nebo obou zároveň. Ale ne vždy se jedná pouze o rodiče, závislími se často stanou samotné děti. Jeden z typických rysů v rodině, kde se vyskytuje závislost, se nazývá pseudoindividuace, neboli zdánlivé osamostatnění. Tento problém se vztahuje především k dospívajícím, nebo mladým dospělým s návykovým problémem.

Genetické studie zjistili zvýšenou incidenci rodinného alkoholismu mezi nejbližšími příbuznými alkoholiků a také vyšší míru alkoholismu mezi dvojčaty. Další studie také poukazují na to, že i když děti byli od svých rodičů alkoholiků sebrány a dále vychovávány u rodičů nealkoholiků, zůstává u nich větší riziko alkoholismu. Ovšem, nic z napsaného není pravidlem. U mnoha dětí alkoholiků se neprojeví žádné psychosociální potíže v dospívání, nebo v dospělosti (Ritter, Steward, Bernet, Coe, Brown, 2002).

Jedním z dalších problémů vyskytujících se u rodiny s problematikou závislostí je patologická rovnováha. *„Tento problém se vyskytuje u rodin, kde, je jeden z partnerů závislý na alkoholu. Vztah těchto partnerů je postavený na principu „něco za něco“* (Goldberg in K. Nešpor, 2011, s. 84).

Např. muž je závislý na alkoholu a jeho žena má sexuální poměr s jiným mužem nebo je do noci v práci a trpí workoholismem nebo jinou závislostí či psychickou nemocí. Muž závislý na alkoholu toleruje např. manželčin mimomanželský vztah jako odměnu za to, že on může pít. Jde o tzv. „sdílenou závislost“ kdy buď oba partneři pijí, nebo jeden z nich pije a druhý trpí jinou závislostí. Tento vztah je často velmi náročný a nemívá dobré konce (Goldberg in K. Nešpor, 2011, s. 84).

Wegscheider-Cruse popsal čtyři typické reakce dětí na závislost jednoho, nebo obou rodičů.

První typem je rodinný hrdina. Často se jedná o nejstarší dítě v rodině se závislostí, které přebírá zodpovědnost a povinnosti za své rodiče. Když toto dítě dospěje, může trpět

pocity méněcennosti, i když bude úspěšné. Dítě s tímto typem reakce na závislost rodičů se musí naučit mít zodpovědnost pouze za své problémy a věci, které patří k jeho věku, nikoli přebírat zodpovědnost a povinnosti svých rodičů.

Dalším typem je tzv. ztracené dítě, jedná se o dítě, které se většinou straní okolí, je uzavřené do sebe, je často samo, má problémy s komunikací s druhými lidmi. Toto dítě má svůj svět. Svět fantazie, který mu dává sílu žít. Tomuto dítěti často chybí porozumění, obětí, vyslechnutí. Kdyby se mu těchto potřeb dostalo, měl by důvod se radovat z opravdového života a nežil by pouze svůj život plný fantazie.

Třetím typem reakce je klaun, který se snaží o neustálé veselí, vtipy a smích, kterým bude zakrývat bolest a problémy v rodině. Toto dítě zastává názor: „*lepší se smát, než se prát.*“ Důležité je toto klaunství nepodporovat a spíše se snažit dítěti dodat sebevědomí a ukázat způsob, jak upřímně říct to, co ho trápí.

Posledním typem je černá ovce. Toto dítě vyvádí ty největší lumpárny a upozorňuje na sebe delikvencí a tím se snaží zahladit problém svých rodičů. Takovému dítěti se musí jasně nastavit hranice a snažit se podporovat jeho sebeúctu (Wegscheider-Cruse dle K. Nešpor, 2011, s. 85).

Pokud, je jeden člen rodiny závislý, je dobré do komplexní léčby zakomponovat rodinnou terapii. Rodinná nebo manželská terapie při léčbě návykových nemocí je velmi užitečná, jak pro rodinu, tak zejména pro závislého při jeho léčbě. Je známo, že není tolik důležitý způsob terapie, který se používá, jako to, že se s rodinou pracuje. Má to velký vliv na léčbu závislého (K. Nešpor, 2011, s. 87).

4 OTCOVSTVÍ – ROLE MUŽE V RODINĚ

V rámci čtvrté kapitoly se budu věnovat tématu mužství. Zaměřím se hlavně na otázky, jaké kroky vedou k proměně chlapce v dospělého muže a jaký vliv má primární rodina na tuto zásadní proměnu.

Dále bych chtěla charakterizovat roli muže jako otce rodiny. Nastíním to, jaký vliv má tato role na vývoj dítěte a jak moc je v širším kontextu důležitá. V závěru kapitoly budu charakterizovat vliv a chování otce rodiny na budoucí samostatný život dětí.

4.1 Mužství

V devadesátých letech devatenáctého století se začalo více mluvit a poukazovat na něco, čeho jsme si my lidé do této doby tolik nevšimli, na to, co chlapcům a mladým mužům v naší společnosti chybí, aby se stali zralými muži: otec - vedení zralým mužem, který by jim ukazoval, poučoval, o tom, jak se jejich těla budou proměňovat v těla mužská.

„Zdá se být zřejmé, že žijete-li v mužském těle, musíte se naučit s ním zacházet, a to nejlépe od někoho, kdo ví, jak zacházet s tím svým“ (Biddulph, 2007 s. 19,20).

Ve starých kulturách se tento problém nevyskytoval, chlapci viděli vzor otce v rodinách a byli poučeni o změnách, které je čekají. Potom byli připraveni na změnu a mohli se stát zralými muži.

Za války, nebo také v průmyslovém světě, tomu bylo jinak, většina otců byla oddělena od své rodiny a děti byly vychovávány matkami. Strýcové a prarodiče častokrát bydleli odděleně od matky s dětmi a proto chlapci, pokud nedělali nějaký sport, nechodili do skauta nebo nepotkali nějakého dobrého učitele muže, neměli žádný mužský vzor.

Nedostatek intenzivních kontaktů se staršími muži během dětství způsobuje veliké ochuzení do budoucího života. Mladí chlapci nevědí, jak se mají chovat, neznají vnitřní svět mužů, častými důsledky jsou rozvody a agrese v manželství (Biddulph, 2007 s. 19,20).

Podle Biddulpha (2007) patří mezi tři hlavní nepřátele mužů osamělost, nutková soutěživost a celoživotní citová ostýchavost. Tito tři velcí nepřátele jsou uvnitř mužů, uvnitř zdí, které si sami stavějí kolem svých srdcí. Pokud se muž rozhodne vyjít z těchto zdí, vyjde pomalu a opatrně. Pak se stane šťastnějším mužem, který se více směje, je citlivější a má větší radost ze svého života.

Násilí a chtivost budou postupně mizet a muži se stanou zdravějšími a šťastnějšími. A nejen muži, ale také jejich ženy a děti budou šťastnější.

4.2 Role otce

Role otce má veliký význam v životě dítěte, rodiny a také celkově ve společnosti. Role otce je často ve společnosti nedoceňována.

V době prehistorické, častokrát zajišťovaly potravu ženy než muži. Ty se se svou potravou nikdy nedělily. Za to muži nalézali přístřeší, hájili teritorium, chránili děti a učili je vše potřebné k životu (Buss, 2010, s. 106). V antických dobách byla velmi posílena autorita otce, otec byl nadřazen nad svou ženou a hlavně dětmi, měl moc rozhodovat o jejich přežití a dalším životě (Türkeová, 2010 s. 16). Křesťanství v době středověku mělo veliký vliv na vývoj otcovské role. Náboženství upevnilo otcovskou autoritu a nadřazenost muže. Muž má roli ochránce, rádce a učitele.

„Archetypem otce je milující sv. Josef. V 17. století zobrazován jako pracující živitel a ochránitel Marie“ (Türkeová, 2010, s. 16).

Převážně v 17. a 18. století pracovala celá rodina pospolu. Hlavně v hospodářství, ale také na trhu či v obchodě, děti byli při práci s rodiči a pomáhali jim a později, když rodiče byli starší, přebírali po nich hospodářství (Türkeová, 2010, s. 16). Veliký zlom nastal za průmyslové revoluce, kdy muži přestali pracovat po boku svých žen a dětí a odcházeli do továren nebo dolů. Ženy se dětem snažily dát veškerou lásku, ovšem s otcem byly děti jen pár desítek minut denně. V mužském vývoji vznikly velké mezery, které v dnešní době bereme často jako normální (Biddulph, 2007, s. 17).

Otcové v této době byli často velmi odcizení, vzdálení a nevyrovnaní. Synové často cítili vůči svému otci nenávisť, která ale pramenila ze smutku ze ztraceného kontaktu a lásky - tzv. hlad po otci. V dnešní době díky tomu kolují mezi lidmi názory, že otec není tak důležitý ve výchově, jako matka. Tyto názory jsou ovšem milné (Bobelová, 2012 [online]).

Hlavně pro chlapce je otec velmi důležitou postavou v jejich životě. Identifikace chlapce s otcem je hlavním aspektem, který přispívá k přijetí mužské role. Dalšími aspekty jsou také odpuštění a smíření se svým otcem. Všechny tyto aspekty jsou důležitými kroky na cestě k vyvrážděnému mužství. Pokud nedojde k odpuštění a smíření se se svým otcem, nebo identifikaci chlapce s otcem, nebo v případě, že syn ani neměl možnost vyrůstat se svým otcem, může z toho pramenit jistá citová nezralost. Vzorce chování mohou obsahovat určité prvky závislosti, nebo pasivity, které mohou být na venek proječovány agresivitou (Černá, 2000).

4.3 Rodina bez otce a vývoj dítěte

Výzkumy ukazují, že v rodinách, ve kterých děti žijí jen s jedním rodičem, ve většině případů s matkou, v důsledku například rozvodu či smrti, se děti častokrát potýkají s větší mírou deprese, užívání návykových látek a obecně se u nich projevuje problémovější chování, než u dětí žijících s oběma rodiči. Studie ukazují, že rodiny bez otce si vedou daleko hůře, než rodiny, kde otec je přítomný. Moc se mi líbí článek, který ukazuje druhý rozměr těchto studií.

Rodiny, kde děti vyrůstají pouze s jedním rodičem, často mají nižší příjem, než rodiny, kde děti mají oba rodiče, kteří pracují. Z toho vyplývá, že musí častokrát bydlet v menším bytě, v levnější čtvrti, kde je zvýšená kriminalita, která může vtáhnout samotné dítě a zároveň rodina nemá tolik peněz, proto dítě častokrát v nízkém věku začíná pracovat samo, aby si vydělalo na své potřeby. Dalším faktorem může být vyčerpání matky, která většinou tráví hodně hodin v práci, aby rodinu uživila. Faktem je, že pokud dítě žije samo s jedním rodičem díky rozvodu, který prožilo, může to na něj mít neblahý dopad. Tyto všechny faktory mohou být důvodem, proč výzkumy ukazují, že děti žijící bez otce si vedou hůře než děti z rodin s oběma rodiči. Studie totiž ukazují, že největší vliv na rozdíl v chování dětí má příjem rodiny, který ovlivňuje také spoustu jiných věcí (Kšíňan, 2014 [online]).

Jedním z možných rizik, které se může objevovat v rodinách, kde otec není přítomný, nebo přítomný je, ale jeho závislost, či pracovní vysílenost působí na manželku tak, jakoby vůbec součástí rodiny nebyl, je to, že matka se často připne na své syny. Těm pak svěřuje své starosti, pláče jim na klíně, prostě si jimi nahrazuje svého partnera, kterého nemá. Také jim klade do rukou velkou zodpovědnost v oblastech, které v jiných rodinách obstarává otec. Další chybou, která se v těchto rodinách objevuje, je způsob, jakým se matka vyjadřuje o mužích. Častokrát na ně hází špínu a říká, jak je ráda, že je sama, že si sama vystačí, že chlapi jsou k ničemu. Tyto tvrzení mohou v chlapcích vyvolat pocit méněcennosti, pocit, že právě oni jsou k ničemu a v dívkách zase pocit, že je lepší zůstat sama, když ti chlapi jsou tak špatní. Dívka pak může mít veliký strach z navazování vztahů. Na těchto dětech to tak může zanechat velké psychosomatické následky (Benešová, 2012 [online]).

O tom, jaký vliv má nepřítomnost otce na jejich syny jsme již mluvili hodně, teď se pojd'me podívat na to, jaký odraz to má na dcery těchto otců.

Guy Corneau ve své knize Anatomie lásky mluví o dcerách, které ve svém dětství nezažily pocit přijetí, zájmu od svého otce, nebo s ním dokonce nežily, mluví o nich, jako o „dcerách ticha.“ Tyto dcery nezažily ve svém dětství pocit přijetí, pocit své vlastní hodnoty, lásky otce k dceři, taková jaká je, většinou otec spíše hledal chyby, než slova ujištění a pochvaly. „*Tyto dcery si podle Corneau v sobě od svého dětství nesou veliký nevědomý vztek na otce, který jim v dětství neprojevoval dostatečný láskyplný zájem*“ (Daňková, 2016 [online]).

Tento vztek se u dívek projevuje pocity sebelítosti, vnitřní nedefinovatelného smutku a úzkosti. Pro tyto ženy je velmi náročné a chce to velikou dávku odvahy a úsilí, aby se ženy dokázaly na svého tatínka opravdově zlobit a svůj vztek si dovolily projevit.

Hlavní tři oblasti, kolem kterých se točí problémy žen, které nezažili zájem a přijetí od svého tatínka, jsou: absence pocitu vlastní hodnoty, idealizace mužů, závislost na vztazích a na lásce, kterou ženy přijímají od druhých (Daňková, 2016 [online]).

Těmto ženám extrémně záleží na názoru druhých lidí, jsou závislé na pocitu ujištění a pochvaly a naopak je pro ně nesmírně náročné slyšet slova kritiky, nepřijetí.

Emocionálním jádrem milostného vztahu je intimita, něha a péče o druhého, kterého mám rád. Přesně tyto prožitky prožívá dítě v raném dětství ve vztahu ke svým rodičům. Proto v našich vztazích, které ve své dospělosti, či dospívání, my ženy prožíváme, se v nás často při řešení problémů, nebo pouze při prožívání obyčejných chvil, mohou projevit a také projevují vnitřní pocity, které jsou v nás hluboko ukryty a které si neseme z dětství. Naše reakce často mohou být až nepochopitelně přehnané, výbušné, mrzuté, úzkostné. To vše jsou naše vnitřní nevědomé boje, které vznikly v našem dětství. Každá žena to prožívá jinak, potýká se odlišnými problémy. Většinou se však problémy točí kolem stejných témat, jako jsem již zmiňovala (Daňková, 2016 [online]).

Velmi mě překvapil výsledek výzkumu, který poukazuje na skutečnost, že ženy, které v dětství žily pouze se svým otcem, bez přítomnosti své matky, mají nyní větší šanci na udržení manželství, než ženy, které v dětství žily jenom s matkou (Median, s.r.o. a kolektiv, 2016).

5 DOSPĚLÉ DĚTI ALKOHOLIKŮ

V následující kapitole se budu věnovat problematice spoluzávislosti, zejména charakteristikám dospělých dětí, které během svého života zažily alkoholismus jednoho nebo obou rodičů. Budu analyzovat problémy, které vycházejí z těchto charakteristik a také se zaměřím na to, jaký vliv mají tyto obtíže na děti dospělých dětí alkoholiků. V závěru kapitoly stručně rozeberu, jaké možnosti pomoci v naší republice pro tuto cílovou skupinu existují.

5.1 Spoluzávislosti

Spoluzávislý je člověk, který snáší následky závislosti svého partnera nebo rodiče. Neustále se přizpůsobuje, nechává se pohlcovat obtížnými situacemi, které zavinil ten druhý. On sám je přitom nemůže ovlivnit. Obecně lze říci, že alkoholik je závislý na alkoholu, jeho blízcí pak na závislosti alkoholika (Ühlinger a Marlyse 2009).

Spoluzávislý nevidí svou bezmoc, neuvědomuje si, že musí nejprve zachránit sebe, aby pak mohl pomoci svým dětem a také například manželovi, který je závislý na alkoholu. Tito lidé si musí uvědomit, že nelze nijak zachránit závislého, bez jeho vlastního přičinění a patřičné motivace. Alkoholik se musí zachránit sám. Musí si sám přiznat, že padl na úplné dno a že je závislý. Jen tímto způsobem může dosáhnout dobrých výsledků v následné léčbě. Tento krok však znamená opustit svou pýchu a přijmout svou omezenost a slabost, abychom mohli dělat velké věci. Pro zbytek rodiny je častokrát nejlepší se vzdálit, aby tato závislost neublížovala dětem a manželce. Samotnému závislému pak může také pomoci, když zůstane sám. Může více přemýšlet nad tím, co musí změnit, aby zbytek rodiny měl zase zpět u sebe (Macháně, 2017).

Spoluzávislost je spjata se třemi fázemi, kterými partner, nebo partnerka, nebo také dítě ve svém životě prochází. Představím je na příkladu, kdy otec má problém s alkoholem.

První, počáteční fáze je utajování. Je to období, kdy se partnerka závislého a častokrát i děti snaží zahlazovat stopy, schovávají prázdné láhve od alkoholu, které následně likvidují. Alkohol nakupují raději sami, aby otce nikdo neviděl. V případě, kdy výjimečně přijde návštěva a otec má kocovinu, snaží se tyto problémy svést na to, že je unavený z práce. Děti si raději nevodí své kamarády domů, kvůli strachu z toho, že bude jejich otec opět opilý.

Druhou fází je období kontroly. Je to období, kdy má spoluzávislý tendenci kontrolovat závislého, hledá jeho láhve alkoholu, které následně likviduje. Snaží se mu zabránit pít a postupně se stává takovým hlídačem, který stále kontroluje všechny kroky a aktivity alkoholika.

Poslední fází je odmítání. Je to období, které nastává po několika letech soužití s alkoholikem. Spoluzávislý už nemá sílu, je psychicky vyčerpán, dává závislému často na výběr mezi rodinou a alkoholem. V této fázi je největší šance zahájení léčby závislého (Göhlert, Kühn, 2001).

5.2 Charakteristiky dospělých dětí alkoholiků

J. G. Woititzová (1998) ve své knize představuje třináct charakteristik, kterými nám přibližuje životy a problémy, se kterými se potýkají dospělé děti alkoholiků během svého života, ve kterém se začíná vtírat na povrch jejich minulost. Samozřejmě jde jen o přehled, který Woititzová vypořadala během její dlouholeté terapeutické praxe. Tyto charakteristiky proto nemusí platit na všechny dospělé děti alkoholiků.

„Dospělé děti alkoholiků si nejsou jisté tím, jaké chování je normální.

Dospělé děti alkoholiků mají těžkosti při dotahování úkolů do konce.

Dospělé děti alkoholiků lžou v situaci, kdy by bylo stejně snadné říci pravdu.

Dospělé děti alkoholiků posuzují samy sebe bez slitování.

Dospělé děti alkoholiků mají problém se bavit.

Dospělé děti alkoholiků vnímají samy sebe velice vážně.

Dospělé děti alkoholiků mají problém s důvěrnými vztahy.

Dospělé děti alkoholiků reagují nepřiměřeně na změny, které nemohou ovlivnit.

Dospělé děti alkoholiků neustále hledají a vyžadují pochvalu a ujištění.

Dospělé děti alkoholiků obvykle cítí, že jsou jiné, než ostatní lidé.

Dospělé děti alkoholiků jsou buď mimořádně odpovědné, nebo mimořádně nezodpovědné.

Dospělé děti alkoholiků jsou extrémně loajální, a to i tehdy, když vidí, že jejich loajalita je nezasloužená.

Dospělé děti alkoholiků jsou impulzivní“ (Woititzová, 1998, s. 21).

5.3 Al-Anon, pomoc pro DDA

Alkoholismus je nemoc, která nepostihuje jen alkoholika samotného, ale celou jeho rodinu. Al-Anon má za cíl pomoci všem, kteří mají někoho v rodině závislého na alkoholu. V této skupině jsou jak děti, tak partnerky, matky, prostě kdokoli, kdo vidí, jak alkoholismus zasáhl někoho blízkého, mění jeho život, a sám si neví rady (Al-anon, o Al-anon [online]).

Al-Anon je sdružení lidí, v kterém se lidé vzájemně podporují, sdělují si své pocity a strachy, které dlouho drželi v sobě. Většinou až v tomto společenství najdou někoho, kdo prožívá podobné pocity, problémy a má stejné zkušenosti, a proto až na tomto místě se dokáží plně otevřít.

„DDA se stane opravdovým dospělým člověkem tehdy, když již nebude věznem svých dětských reakcí. To dítě, které je v každém z nich, je možné uzdravit pokud, se, naučí milovat a přijímat sám sebe” (Al-anon, o Al-anon [online]).

Pro DDA je, na rozdíl od samotných alkoholiků, lepší se zabývat jejich současným životem, než se zabírat jejich minulostí. Je pro ně důležité řešit to, co se děje teď.

DDA v Al-Anonu se snaží uvědomit, že jejich rodiče jsou pouze nástrojem jejich existence. Musí se naučit je přestat vinit za reakce, které teď oni sami mají ve svém životě. Jako svého pravého a milujícího rodiče vnímají vyšší sílu, která má moc je uzdravit. Když oni sami budou chtít, dává jim dvanáct kroků, kterými se každý má řídit, aby byl uzdraven (Adult Children of Alcoholics World Service Organization, literature [online]).

„Al-Anon a Alateen setkání probíhají ve více než 110 zemích světa. Všechny skupiny jsou společně propojeny přes instituci World Service Office (WSO), která sídlí ve Virginia Beach, USA. WSO je instituce, která poskytuje servis, podporu a idee“ (Al-anon, o Al-anon [online]).

6 METODOLOGIE VÝZKUMU

V metodologické části nejdříve definuji cíl výzkumu, následně výzkumnou otázku, na níž bylo založeno dotazování výzkumného šetření. Dále se v kapitole věnuji metodám a technikám, díky nimž jsem mohla z výzkumného šetření vytěžit co nejvíce. V závěru kapitoly popisuji výzkumný soubor.

6.1 Cíl výzkumu a formulace výzkumných otázek

Cílem výzkumného šetření této bakalářské práce je hlouběji pochopit dětství, dospívání a současný život osob, které mají zkušenost s alkoholismem otce. Zároveň si práce klade za cíl charakterizovat, jak moc ovlivnila přítomnost otce se závislostí jednotlivé fáze života těchto osob. Výzkum je zaměřen, nejen na prožívání života doma, ve školním prostředí, ale také na vnitřní prožívání těchto lidí. Dále jsou uvedeny problémy, se kterými se tito lidé v důsledku jejich nelehkého dětství potýkají v rané dospělosti. Zaměřuje se zejména na vztahy, ale také zkoumá možnosti řešení těchto problémů, kterou DDA využívají.

Cílem tohoto šetření je nalézt odpověď na základní výzkumnou otázku, která byla formulována dle výzkumného cíle následovně: ***Jak zkušenost alkoholismu otce ovlivnila dětství dotazovaného a jaký dopad má na život mladého dospělého člověka?***

6.2 Výzkumná metoda

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila kvalitativní výzkum. „*Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů*“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 10). Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího intenzivního kontaktu s terénem, nebo také situací jedince (Hendl, 2016). Tento výzkum je vnímán jako pružný, jelikož se základní otázky mohou v průběhu procesu měnit. Pro kvalitativní výzkum je charakteristickým znakem zkoumání dané oblasti do hloubky, velmi detailně. Tímto způsobem zjišťujeme co nejvíce informací. Tím se pak zvyšuje naše porozumění zkoumané oblasti (Hendl, 2016).

Jako techniku sběru dat jsem zvolila rozhovor. Celý proces analýzy začíná přípravou výzkumných otázek, volbou výzkumného souboru, pokračuje přes přípravu

a realizaci rozhovoru, jeho doslovný přepis, vlastní proces analýzy sesbíraných dat a jejich následné převedení do narativní podoby až po závěrečnou interpretaci výsledků (Kotouček, 2016).

6.3 Technika sběru dat

Ke sběru dat jsem se rozhodla zvolit polo-strukturovaný rozhovor. Miovský (2006) uvádí, že si tazatel má vytvořit otázky, které bude s respondenty probírat. Tazatel si může odpovědi zapisovat do záznamových archů, nebo může se souhlasem respondenta využít audio nahrávání.

Polo-strukturovaný rozhovor má největší výhodu v tom, že je flexibilní. Tazatel může během rozhovoru doplňovat své otázky podle situace, podle toho, jak respondent zrovna reaguje.

Pro sběr dat jsem zvolila techniku rozhovoru, protože si myslím, že forma rozhovoru má největší výhody v tom, že usnadňuje a umožňuje vztah a pochopení respondenta do hloubky.

Tento typ rozhovoru přináší bohatá data hlavně díky tomu, že výzkumník může klást niternější otázky, například když pocítuje, že respondent má zájem se otevřít. Otevírá možnost, aby účastník výzkumu sám přinášel témata jemu vlastní. Je ovšem časově náročný a výzkumník má menší kontrolu nad situací, než například při použití rozhovoru strukturovaného (Kocvrlichová, 2006). Rozhovor nemusí postupovat v pořadí podle osnovy, otázky se nemusí položit úplně všechny ani přesně stejným způsobem každému komunikačnímu partnerovi. Rozhodnutí je na výzkumníkovi, kdy a jakou otázku položí, výzkumník se může rozhodnout, že určitou otázku položí dříve, než je v osnově, protože navazuje na to, co respondent právě řekl (Kocvrlichová, 2006).

6.4 Výzkumný soubor

Jako techniku tvorby vzorku jsem zvolila nepravděpodobnostní účelový výběr. „*Tento výběr je založen na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno a o tom, co je možné pozorovat*“ (Disman, 1993).

Při výběrů KP jsem se zaměřila na osoby ve věku rané dospělosti. KP se skládali z lidí, kteří spadali do kategorie mezi 20 - 25 lety, byli z různých sociálních skupin s různým profesním zaměřením. Zkoumala jsem skupinu celkem šesti KP, jednalo se o šest žen. Některé jsem znala osobně, některé jsem viděla poprvé.

6.5 Analýza kvalitativních dat

Když byla shromážděna všechna sesbíraná data, mohlo se začít s přepisováním rozhovorů. Poté přišel čas na kódování. Cílem kódování bylo utříbit si podstatné informace, které byly získány během rozhovorů s KP. Tímto způsobem byl zjišťovány informace v jednotlivých kategoriích a vztahy mezi nimi. Prostřednictvím kódování docházelo k postupnému odhalování pravidelností a určitých vzorců chování všech komunikačních partnerů. Pro analýzu dat bylo zvolené otevřené kódování. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211-222; Strauss, Corbinová, 1999, s. 42-45) Cílem tohoto typu kódování je tematické rozkrytí textu. (Hendl, 2005, s. 247)

Základem tohoto způsobu analýzy dat je rozdělit text na kategorie a těmto kategoriím přidělit kódy. Hranice jednotek se dělí podle významu. Je ale samozřejmé, že některé kategorie mají dva různé významy. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211-222; Strauss, Corbinová, 1999, s. 42-45) Důležité je navrhnout čím dál abstraktnější kategorie, protože tyto kategorie pomáhají návrhu teorie. (Hendl, 2005, s. 247) Kódy byly vybírány tak, aby vyjadřovaly smysl sdělení. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211-222; Strauss, Corbinová, 1999, s. 42-45)

7 PŘEDSTAVENÍ KOMUNIKAČNÍCH PARTNERŮ

V této kapitole budeme mít možnost se stručně seznámit s šesti KP, kteří se účastnili individuálních rozhovorů. Z důvodů anonymity byla změněna jejich jména i údaje jejich rodinných příslušníků. Ve všech případech rozhovor probíhal po předchozí domluvě v bezpečném a klidném prostředí.

Na začátku každého rozhovoru byli KP seznámeni s faktem, že jejich jména budou pro účely bakalářské práce pozměněna, aby byla chráněna jejich identita a rozhovor byl tedy zcela anonymní. Po předchozí konzultaci všichni KP souhlasili s nahráváním rozhovorů. Tato možnost přispěla ke kvalitnější analýze získaných informací a přesnějším možnostem kódování. KP byli obeznámeni s možností kdykoliv rozhovor ukončit, případně na danou otázku neodpovídat.

V následujících řádcích bude stručně popsán životní příběh KP s cíleným zdůrazněním odlišností od ostatních účastníků na výzkumném šetření. Rodiče KP budu pojmenovávat tak, jak je pojmenovávali KP.

7.1 Anička

Anička má 25 let. Narodila se do rodiny, kde její biologická matka hodně pila už od jejího dětství. Také její nevlastní otec, se kterým matka žila, dost pil. Anička ještě žila s nevlastní sestrou, o kterou se nevlastní otec staral. Rodinu navštěvoval pán, jemuž Anička říkala strejdo a o kterém se později dozvěděla, že je to její pravý biologický otec. Tento strejda často chodil za matkou na víno. Anička mi popisovala, jak se u nich v bytě všichni scházeli a popíjeli. Také její babička z vedlejšího vchodu k nim často chodila na víno. Neměli moc peněz a ty které měli, rodiče propili. Po nějaké době tuto rodinu začala navštěvovat sociální pracovnice. „*Matka vždy nakoupila spoustu jídla, aby sociální pracovnice nic nezjistila,*“ říká Anička. Jednou přišla sociální pracovnice nečekaně, pak se vše spustilo. Anička si pak pamatuje jen to, jak si pro ni a pro její nevlastní sestru v páté třídě přijela teta a vzala si je k sobě. V této rodině se Aničce moc líbilo, jezdili na dovolené, měli dobré jídlo. Její nynější matka však začala po čase také dost pít. Anička je vděčná za všechny těžké chvíle, které prožila. Učí se z nich.

7.2 Valérie

Valérie má 24 let. Od mala žila se svou starší sestrou, mámou a otcem. Otec již od jejího dětství pil. Hlavně o víkendech a svátcích, kdy věděl, že může, protože nejde do práce. Valérie se nikdy netěšila na víkend. Vždy věděla, co ji doma čeká. V jejích dvanácti letech se maminka s tatínkem rozvedli. Maminka se spolu s holkami odstěhovala do menšího bytu. Otec zůstal sám v rodinném domku. Po nějaké době si Valérie uvědomila, že tam otce nechce nechat samotného, protože měla strach, že se upije k smrti. Proto šla ve svých dvanácti letech bydlet k otci a začala se starat o celou domácnost.

7.3 Josefa

Josefa má 23 let. Narodila se na vesnici, kde žila v domě se svou sestrou, maminkou, tatínkem, babičkou a tetou, což je tátova sestra. Táta pil od jejího dětství. Josefa vzpomíná na chvíle, kdy táta hned když vstal, šel do kotelny a pil a zůstal tam až do odpoledne. Také vzpomíná na chvíli, kdy se její táta tak opil v období, kdy měli v práci soustředění ve střelbě. Bála se, že tam někoho zabije. S tátou nemá od rozvodu, který proběhl, když ještě byla na základní škole, žádný bližší kontakt. Je vděčná mamě, že od táty odešly.

7.4 Johanka

Johanka má 24 let. Svě dětství prožila v rodinném domě s pěti bratry, mámou a tátou. Její táta pil už od jejího narození. Ona sama tento problém začala vnímat, až když byla starší. Pamatuje si momenty, kdy její opilý táta křičel před postýlkou jejího malého bratra, že ho nikdy nechtěl, že by neměl žít, nebo situace, kdy je v noci schválně budil. Také vzpomíná na chvíli, kdy při útěku na mámu vytáhl nůž. V této době má Johanka s tátou docela špatný vztah. Vždy přijde situace, kterou ji znovu a znovu zklame. Johanka však má snahu tátu nějak pochopit a nechce jej zavrhnout, proto spolu s bratry plánují společné setkání.

7.5 Hedvika

Hedvika má 22 let a žije v rodinném domě se svým tátou a mámou. Alkoholismus se u nich objevuje už od jejího dětství. Hedvika se svým tátou nemá moc dobrý vztah už od malička. Táta ji svými slovy často ponižuje, což ji ubírá na sebevědomí a ovlivňuje různé životní situace. Myslí si, že hlavním důvodem je smrt jejího mladšího bratra. Hedvika se domnívá, že by její táta byl raději, kdyby ona nežila a její bratr ano. Je velmi

vděčná za svou mámu, vnímá ji jako anděla, který se o všechny stará. Obdivuje její obětavost a lásku, kterou celé rodině rozdává.

7.6 Lucie

Lucie má 22 let, žije v rodinném domečku se dvěma sourozenci, mámou a tátou. Její táta pije od jejího dětství. Pije vždy pár dní v kuse, pak přestane a celá rodina dělá, že se nic nestalo a pak se to celé opakuje znovu. Táta pracuje na manažerské pozici, takže si může dovolit udělat si volno, když zrovna hodně pije a není schopen jít do práce. Lucie se s tímto trápením dlouho nikomu nesvěřila. Poprvé až partnerovi a potom kamarádce na vysoké škole, která to má podobně. Trápí ji, že ve své rodině nikdy neviděla vzor partnerského vztahu, proto má často pocit, že neví, jak má lásku druhému vyjadřovat. Lucie obdivuje svou mámu, že to tolik let s tátou zvládá, i když je to stále dokola a nejsou vidět žádné náznaky změny.

8 PREZENTACE VÝSLEDKŮ

Tato část bakalářské práce bude zaměřena na analýzu dat, která byla získána formou rozhovorů s šesti KP. Výsledky se mi budou snažit poskytnout odpověď na výzkumnou otázku. *Jak zkušenost alkoholismu otce ovlivnila dětství dotazovaného a jaký dopad má na jeho současný život?*

Jako metodu jsem zvolila polo-strukturovaný rozhovor, proto měli KP více prostoru pro své odpovědi, které byly doprovázeny doplňujícími otázkami z mé strany. Výsledky jsem rozdělila na dvě části. První se týká dětství dotazovaného a druhá jeho současného života.

8.1 Vzpomínky na dětství

V této podkapitole se budu věnovat jednotlivým oblastem z dětství KP, které vzešly z analýzy dat. Konkrétně se zaměřím na prožívání dětství dotazovaných, především v domácím prostředí, dále na prožívání dětství mimo domov (hřiště, les, škola) s jejich kamarády či sourozenci, rozeberu vztah mezi otcem a KP, představím odpovědi KP ve vztahu k jejich prarodičům, konkrétně se zaměřím na vliv prarodičů na život dítěte, v závěru se podívám na celkové vnitřní prožívání dítěte.

8.1.1 Prožívání dětství doma

Lucie vzpomíná na své dětství pěkně. Trávila ho převážně se svým bratrem, který je pouze o dva roky starší. Vzpomíná si na chvíle, kdy ji táta občas brával na zmrzlinu a u toho šel vždy na pivo. Lucie měla zakázané to říct mámě. Jednou ji to řekla a táta byl na ní hodně našťvaný. Lucie vzpomíná na dovolené v Chorvatsku, kam jezdili i s tátovou sestrou, ty byly moc pěkné. Táta měl naučené pít jenom doma, na veřejnosti ho hlídala Luciina máma. Proto na dovolených moc nepil. Lucie si vzpomíná, že když její táta měl období pití, nikoho si nesměli vodit domů, měli to tak nastavené.

Hedvika si při otázce na dětství vybavila obraz, který ji zůstal při vzpomínce na jejího otce. Je to táta, řítící se k Hedvice s jeho velikou dlaní, která Hedvice naháněla strach. Hedvika nejraději vzpomíná na dovolené s rodinou.

Anička má své dětství spojené s alkoholem. Anička uvedla: „*má vlastní máma pila, můj nevlastní otec taky, můj vlastní otec taky pil, má babička pila. Ted'ka vlastně ta moje pravá teta, které od mých deseti let říkám máma, tak ta taky pije.*“ Jejich rodinu často

navštěvovaly sociální pracovnice. Maminka vždy nakoupila, navařila, ať vše vypadá, jak má. Jednou, když přišla sociální pracovnice neohlášeně, zjistila, jak to u nás skutečně vypadá. Pak Aničku i s její nevlastní sestrou odvezli k tetě, u které pak žily.

Johanka si při vzpomínkách na své dětství vybavuje tátova ponižující slova, která tehdy vnímala jako srandu. Teď je jí z nich smutno. Nejvíce Johance utkvěla v hlavě vzpomínka na chvíle, kdy se je jejich máma snažila chránit, a proto je často brávala na výlety, nebo na zmrzlinu ve chvílích, kdy byl táta opilý. Také jednou odešli na celý rok ke známým. Johanka vzpomíná na chvíle, kdy její táta dokázal být opravdu zlý, *„pomatuji si, jak stál, nad bratrovou postýlkou a řval, že ho nechce, když byl opilý. Bratr i potom říkal slova jako: já jsem se neměl vůbec narodit.“*

Josefa má dětství doma hodně spojené s alkoholismem táty a s neustálými hádkami mezi její mámou a tátovou mámou, která bydlela ve stejném domě. Hlavně když táta pil, docházelo mezi nimi k rozporům. Josefa nejraději vzpomíná na dovolené s celou rodinou, kde máma tátu hlídala, aby nepil. Nebyla tam babička, takže nebyly hádky. *„To byly nejhezčí chvíle“*, vzpomíná Josefa.

Valérie po rozvodu rodičů v jejích 12 letech šla nejprve bydlet s matkou a se sestrou, ale strach o otce (stejně jako uvažování, že u každého z rodičů by mělo zůstat některé z dětí, přičemž sestra si s otcem nerozuměla) ji vedl k rozhodnutí nastěhovat se zpět k němu. Valérie už ve svých dvanácti letech cítila zodpovědnost postarat se o svého otce *„Bála jsem se, že se uchlastá.“* V tak brzkém věku se Valérie starala o celou domácnost – prala, vařila a žehlila. Dovolené nebyly pro Valérii vůbec lehké, protože její otec celou dovolenou propil. Nejvíce vzpomíná na dovolenou, kde byla jen se svou sestrou a se svým otcem: *„Jeli jsme na rafty a tam byl otec celý týden v lihu. Bylo to brutální, málem se vyklopil z lodi a utopil se.“*

Pro všechny KP, kromě Valérie byly dovolené nejhezčí vzpomínkou z jejich dětství. Všichni KP mají své dětství spojené s alkoholem svého otce. Čtyři KP zažili rozvod rodičů a následné stěhování. Tři KP mají své dětství spojené se stěhováním. Stěhování probíhalo ve dvou případech kvůli novým partnerům jejich rodičů, nebo díky strachu z chování závislého rodiče.

Rozvod rodičů má dopad na celou rodinu, zejména však na dítě a na jeho následný vývoj. Období rozvodu je plné emocí, zmatků a také je toto období naplněno frustrací lidských potřeb v oblastech sociálních, emočních, etických a také právních. V rámci sociální terapie je tedy nutné tuto událost nepodceňovat a rozpadajícím se rodinám poskytovat potřebnou podporu a pomoc. Sociální pracovník může být tzv. průvodcem rodiny v období rozvodu a

také po něm. Sociální pracovník má svou roli převážně v oblasti výkonu sociálně-právní ochrany dítěte. Sociální pracovník je ten, kdo zastupuje dítě v soudním řízení. Během sociální práce s rodinami v rozvodové situaci mohou sociální pracovníci využít velikou nabídku nástrojů a opatření, např. poradenství v oblasti sociálních dávek, kdy mohou rodinu informovat o možnostech, na které má nárok. Dále pak případové, nebo rodinné konference jsou velmi efektivním pomocníkem v této oblasti. Sociální pracovníci také mohou být nápomocni při psaní dokumentů a návrhů v rámci soudního řízení, nebo také mimosoudní dohody (Zakouřilová 2017).

8.1.2 Prožívání dětství mimo domov

Lucie má své dětství spojené se svou sestřenicí, bratrancem a s bratrem. Vzpomíná na společně trávené chvíle u prarodičů. Nejraději vzpomíná na svého dědečka z mamčině strany, který jim vyprávěl pohádky, má ho moc ráda. Také vzpomíná na chvíle venku, lezli po stromech, stavěli si bunkry atp. Lucie o alkoholismu svého táty mluvila pouze s mámou. „*Když jsem to poprvé dokázala někomu kromě mámy říct, tak jsem to řekla knězi. Pak jsem to řekla partnerovi a pak vlastně kamarádce na výšce, která má podobný osud, jinak jsem se za to styděla.*“ Lucie měla spoustu kamarádek na gymnáziu, také v házené, kterou hrála závodně, ale nikdy jim o svém otci neřekla.

Hedvika na svá dětská léta na základní škole nevzpomíná moc hezky. Spolužačky se jí často posmívaly kvůli maličkostem. Hedvika hezky vzpomíná na jednu svou dobrou kamarádku, se kterou trávila dětství na hřišti, které bylo vedle hospody. Tuto hospodu navštěvoval její táta a dědeček od kamarádky. Hedvika se snažila svým kamarádkám zalíbit. Bylo to náročné období, hodnotí Hedvika. „*Vím, že se mi často i smáli, že mám vši, i když jsem je neměla.*“ Hedvika zažila neúspěch při přijímacím řízení na gymnáziu a poté i u maturity. Tyto dva neúspěchy a zklamání z nich si Hedvika nese od svého dětství dodnes.

Anička své dětství popisuje jako šťastné dětství na sídlišti, ke kterému patří stavění bunkrů a vzájemné pošťuchování s kluky. Anička hodně hrála tenis, chodila třikrát týdně na tréninky a také hrála badminton. Jako menší chodila do mažorettek, protože to byl její holčičí sen. Nikdy neměla problém se zařadit do kolektivu.

Johanka vzpomíná na své dětství ve vztahu ke svým sourozencům, se kterými trávila většinu volného času. Johanka o sobě mluví jako o třídním baviči. To se změnilo

odchodem od otce, který Johanka těžko nesla a od tohoto období je spíše uzavřenou osobností.

Josefa má pěkné vzpomínky na zážitky ze svého dětství na vesnici, které trávila se svou sestrou. Vzpomíná, jak s jejich psem běhávali po vesnici. Prázdniny hodně trávili na táborech s kamarády.

Valérie má své dětství spojené s šikanou na základní škole, která se hodně odrážela a stále odráží na jejím životě. Valérie nejraději vzpomíná na víkendy u prarodičů: „*Pamatuji si, jak nás děda brával na eskalátory do centra, protože jinde nebyli.*“ Valérie trávila hodně času se svou sestřenicí, která také neměla moc lehký život. Ona byla její oporou při rozvodu rodičů a při šikaně ve škole. Často spolu chodily ven na vše zapomenout a odpočinout si od svého života doma.

Dva KP zažili šikanu ve škole, necítili se ve své třídě respektováni. Jeden KP byl tzv. „třídním klaunem.“ Zbylí KP nikdy neměli problém se začleněním se do kolektivu. Všichni KP měli ve svém okolí někoho, komu se mohli svěřit.

Dle odpovědí KP můžeme vidět velikou důležitost školní sociální práce, převážně v období školního věku. Sociální práce ve školách má velké pole působnosti. První oblastí je vztah dítěte se spolužáky. První částí je prevence proti šikaně a jiným problémům ve třídě. Následně je to pomoc ve chvíli, kdy se šikana ve třídě již objeví. Dalším úkolem sociálního pracovníka ve školách je role prostředníka mezi rodinou a pedagogicko-psychologickou poradnou, nebo jinou terapeutickou pomocí. Sociální pracovník ve školách nepomáhá pouze dítěti, ale také jeho rodičům. Zaměřuje se převážně na sociálně znevýhodněné rodiny, ve kterých se může objevovat domácí násilí, rozvod, alkoholismus, či jiná závislost rodičů. Děti ve školách tráví spoustu času, proto by se ve své třídě měli cítit respektováni a v bezpečí, k tomuto jim právě sociální pracovník napomáhá.

Sociální pracovník ve školách má své důležité místo. Hlavním aspektem je nezávislé postavení, které ve školách zaujímá. Není pedagogem, proto na něj dítě nahlíží jinými očima, a proto v něm může cítit větší důvěru a nebát se mu svěřit s potížemi, jak doma, tak i ve škole. Ekologická perspektiva je velmi užitečný přístup, který se využívá při školní sociální práci. Sociální pracovník je expertem na sociální prostředí (Hurychová, 2017).

8.1.3 Role prarodičů

Hedvika své prarodiče zná převážně z povídání. Zažila pouze rodiče od táty: „*Ty jsem měla hrozně ráda, přišli mi vždycky takoví hrozně hodní, mamka mi ale říkala, že děda nebyl vždycky takový, babička byla zlatíčko vždycky, ale dědeček prý ani neměl svoje rodiče.*“ Dědeček se ztratil, když mu byli tři roky, našly jej nějaké sestřičky a se svými rodiči se setkal, až když mu bylo 40 let. „*Myslím, že tohle hrálo u dědy taky důležitou roli, že nepoznal roli otce, tak ji nemohl ani předat mému tátovi.*“

Anička znala pouze maminku svého biologického táty. Její babička bydlela ve vedlejším vchodu. Anička ji má zafixovanou jako babičku, která pila s její mamou a se sousedy u nich v obývacím pokoji. S tátou od biologického otce se nezná. Maminku od své biologické mámy navštěvuje Anička dvakrát do roka, s dědečkem se vůbec nestýká. Anička z povídání ví, že mamčiná babička a dědeček hodně pili, ale maminka ani tatínek ne.

Rodiče táty od Johanky byli velcí pedanti na úklid. Johanka popisuje, jak se s bratry báli u nich jíst, každý drobek byl špatně. „*Bylo to vždy psychicky náročné, být u nich na návštěvě,*“ popisuje Johanka. Taťka byl po nich. Každou šmouhu řešil více než své děti. Babička, máma od táty, věděla, že je její syn závislý, ale z Johančiny výpovědi jde cítit nezájem a nepřiznání si tohoto problému u jejího syna. Johanka mi vyprávěla příběh z tátova dětství: „*Taťka, když byl malý a přišel z venku, tak se mu chtělo hrozně moc čůrat, babička ho ale odmítla, protože potřebovala douklidit záchod a nechala ho se počůrat.*“ Tátův děda měl také velké problémy s pitím.

U Valériina životního příběhu lze vidět, že alkohol se netýká pouze jejího otce, ale také otce její matky a otce jejího otce. Maminka jejího dědy také hodně pila. Alkohol je u nich protkán různými generacemi. Také je vidět, že mají blízké vztahy se vzdálenější rodinou, která je jejich velikou oporou. Otec matky už od dětství Valérii a její sestře suploval tátu. Teta zase častokrát její mámu, když ji učila vařit a starat se o domácnost a zároveň byla její dobrou kamarádkou. Otec Valériina otce byl velmi přísný muž. Valérie jej popisuje: „*byl to hrozně veliký despota a pedant.*“

Josefa žila ve dvougeneračním domku na vesnici. Krom mámy, táty a sestry v něm žila také se svým dědou a babičkou, kteří se později rozvedli. I po rozvodu se Josefa stýkala s dědou, měla ho moc ráda. Babičku měla také ráda, ale časem začala vnímat, jak se hádá kvůli tátovi s mámou, a to jí tížilo. Vzpomíná, jak v každé volné chvíli rozvážela s dědou zákusky do cukráren. Rodiče od mámy Josefa také zná. Dědečka má moc ráda, je

to její mužský vzor. Vždy je moc podporoval a už od rozvodu stál při nich. Jeho bývalá žena, babička Josefy byla jiná. Josefa se s ní moc nestýká. Od malička má pocit, že ji moc nemá ráda, oproti jiným vnoučatům, a to ji dost trápí, proto se rozhodla babičku nenavštěvovat.

Lucie zažila pouze rodiče z maminičiny strany a babičku z tátovi strany. Lucie měla lepší vztah ke svému dědečkovi, babička se jí jevila jako žena bez emocí, velmi praktická, ale velmi neempatická. „*Vlastně vždycky, když se něco tak dělo s taťkou, tak to babi moc neřešila, nebo maximálně řekla, že si ho neměla brát a děda mamce hodně pomáhal, ten to chtěl řešit a tak mamka měla i blíž k dědovi.*“ Z tátovi strany žije pouze maminka, dědečka zná Lucie pouze z povídání svých rodičů. „*Já si myslím, že taťka neměl moc dobrý vztah s dědou. Mi i babička říkala něco, že on chtěl, aby se taťka jmenoval Vlastimil. Tak se to i nějak tak rozhodlo, že se bude tak jmenovat, ale když se narodil, tak mamka od babičky řekla, ať se jmenuje Petr a ona ho pojmenovala Petr. No a dědu to hrozně naštválo. Tak nějak od začátku k němu asi neměl takový vztah, když se nejmenoval Vlasta.*“

Tři KP odpověděli, že se alkoholismus objevoval u jejich prarodičů, nebo rodičů jejich prarodičů. Tři KP odpověděli, že jejich otec měl velmi těžké dětství, zažíval určité nepřijetí ze strany rodičů, převážně otce, nebo jej vůbec neměl. Dva KP odpověděli, že otec jejich otců byl veliký pedant na úklid a pořádek.

Z dalších odpovědí můžeme vyzorovat, jak širší rodina (prarodiče) mají své nezastupitelné místo v životech KP. V mnoha případech, kdy nukleární rodina selže, právě prarodiče jsou ti, kteří přebírají starost o děti, nebo jsou nápomocni matce, či otci při výchově dětí jak po stránce materiální, tak po stránce emocionální.

Problém může nastat tehdy, kdy jsou narušené vztahy mezi rodiči a prarodiči. V těchto případech, když dojde k selhání některé z rodinných funkcí, se rodina najednou ocitá např. bez financí, bez ubytování, nemá blízkou rodinu, na kterou by se obrátila. Matka je tak v situaci, kdy je nucena spolu s dětmi navštívit sociální služby, jako např. krizové centrum, nebo azylové domy pro matky s dětmi. V horším případě je matka nucena se s dětmi rozdělit. Dítě jde do organizací, které mu na přechodnou dobu poskytují domácí péči a starají se o něj. Ale tyto organizace nikdy nenahradí domácí prostředí a rodiče. Dochází k narušení psychického vývoje u dítěte. Toto narušení může mít vliv na jeho budoucí život, jeho vlastní rodinu. Ve spoustě sociálních služeb se denně setkáváme s lidmi, kteří vycházejí s dětských domovů a z domů na půl cesty. Jsou to lidé, kteří neznají fungující rodinu, kde by se cítili milováni a respektováni, proto ani oni se nechovají k druhým s respektem a důstojností.

8.1.4 *Já a táta*

Hedvičin táta se nikdy nevyjadřoval k jejím známám, rozhodnutím, neúspěchu, nebo úspěchu. Hedvika od dětství cítí ze strany otce pocit nezájmu. „*Jednou si vzpomínám, že mi asi poprvé v životě před maturitou napsal, že mi drží pěsti – to mám až do teď vystavené v pokoji. Napsal mi to na takový růžový papír, růžovým fixem: Hedviko, držím ti pěsti, ať ti to vyjde. Taťka.*” Hedvika popisuje ve svém dětství chvíle, kdy se bála být sama doma. Její táta to věděl, ale přesto šel vždy do hospody a ona tam musela zůstat sama, nebo jít s ním. Hedvika momentálně s otcem netráví moc času, necítí se s ním v bezpečí a nemá v něm jistotu, proto s ním netráví skoro žádný čas navíc, než je nezbytně nutné. „*Třeba teďka s ním mám být týden sama doma a mám z toho úplně strach. Jako vím, že tam je, ale rozhodně necítím takovou jistotu.*“ Když má Hedvičin táta čas, tak pije. Většinou je to, když odjede na ryby, nebo ví, že další den nejde do práce. „*Je to takové nenápadné pití, o kterém se u nás nemluví, ale pořád tam je,*“ říká Hedvika. Hedvika přiznává, že je často i ráda, když táta jde do hospody, protože doma panuje ticho a klid.

Anička se o svém pravém otci dozvěděla náhodou od své nevlastní sestry. Do té doby jej vnímala pouze jako strejdu, se kterým tráví hodně času, protože ho s mámou navštěvují a máma s ním popijí víno. Anička z této informace, kterou se doslechla při hádce se sestrou, cítila vztek a bolest. Anička svého biologického otce nebere jako tátu, nikdy pro ni nic neudělal, nevídal si ji. Vždy když ji zkontaktoval, chtěl jen něco pro sebe. Anička k němu nemá žádné pouto a nestýkají se. Její nevlastní otec, který ji vychovával, ji v osmi letech umřel. Anička si nevzpomíná na nějaký pocit smutku z této ztráty.

Johanka kromě dovolených v zahraničí, kde si otec brával každé dítě zvlášť a také kromě rodinných oslav, s tátou moc času netrávila. Právě naopak, jejich máma všechny děti brávala na výlety, aby v době, kdy je táta doma opilý, nemusela být s ním. Po rozvodu zažívala Johanka se svým tátou různé chvíle zklamání, nepochopení a ponížení. Ale stále má touhu svého otce pochopit, nechce jej jen zavrhnout a nechat být.

Když Josefa, nebo její sestra byly nemocné, vzpomíná si, že s nimi táta zůstával doma. Maminka se o ně v tu chvíli často bála, ale kvůli práci musela odejít. „*Když nás táta měl hlídat, tak hned ráno zalezl do kotelny, kde měl ten chlast a tam byl, než máma přišla.*“

Táta se o Josefu a její sestru od rozvodu nezajímá. Když se objevily momenty zájmu z jeho strany, měl zájem pouze o Josefu, nikoli o její sestru. To Josefa brala jako velmi neuctivé gesto. Proto setkání odmítá.

Valérie s tátou ve svém dětství moc času nezažívala. Táta nahrazoval děda a máma. Když už si pro ni táta našel pár chvil, byl to pro Valérii vzácný čas, na který si ještě teď vzpomíná. Valérie popisuje, jak pro ni byly víkendy a svátky nejhorsším obdobím. Říká: *„Nenávidím například období května atd., když jsou ty svátky, tak to on je v lihu permanentně.“* Valérie také vzpomíná na hezké zážitky se svým otcem, kdy spolu chodili na běžné nákupy a řešili, co vlastně uvaří a jak to všechno sami zvládnou. Aktuálně navštěvuje Valérie otce méně než dříve. Vždy, když jde na návštěvu, tak nejdříve otcí volá. Z telefonátu usoudí, zda je opilý a podle toho hodnotí to, zda jej navštíví.

Lucie na svém tátovi vidí jako problém to, že jej jeho táta (její děda) nepodporoval ve sportu, který ho bavil. Nejezdil na jeho zápasy. Lucie vnímá, že to jejímu tátovi moc chybělo, a proto ji vozí na všechny zápasy, fandí jí, a to je pro něj nejvíc, co může podle něj svým dětem dát. Ovšem Lucie i její bratr celý život stojí o jiné vyjadřování lásky. To on už neumí a neuvědomuje si, že jim chybí něco jiného, než podpora při sportu a plná lednička jídla. Lucie také popisuje, jak se mění jeho hodnota v jejích očích. *„Když ho ovládá alkohol, tak mu úplně klesá jeho vlastní hodnota, je potom fakt smutné vidět, když žadoní o to, aby dostal další láhev atd. A pak je fáze, kdy je střízlivý, ale zároveň by chtěl ještě pít. Nevím, jak by to vypadalo, kdybychom mu neschovávali ty láhve...No a když k tomu dojde, tak dokáže být agresivní, jako chce, aby dostal tu láhev.“*

Dva KP se svým otcem po rozvodu komunikují výjimečně, nebo vůbec. Dva KP se svými otcí bydlí, ale nemají spolu dobrý vztah. KP, o kterého se stará od smrti nevlastního otce pouze nevlastní máma, která pije, se snaží pro svou mámu být podporou. Jeden KP se se svým otcem vídá, ale o mnoho méně než v minulosti. Všichni KP odpověděli, že s nimi v dětství táta trávil minimum času, během dospívání také. Žádný KP neměl se svým otcem ve svém dětství, ani během dospívání vřelý vztah. Dovolené byly nejdelším časem, který trávil otec s dcerou.

Z výpovědí KP můžeme vidět, že v mnoha případech v rodině nefungují všechny role tak, jak by měly. Tento problém ve většině případů vychází z minulosti rodiny. Rodina, postavená na základě naučených způsobů chování a časté chybné socializace. Rodina formuje své členy, učí je zkušenosti, kterou sami členové následně ve svých rodinách aplikují.

V sociální práci je velmi důležitou formou terénní sociální práce. Jedná se o práci v přirozeném prostředí rodiny. Právě zde můžeme získat veliké množství informací o fungování rodiny, rodinných rituálech, postavení a významu jednotlivých členů v rodinné hierarchii. V terénu máme možnost vidět rodinou situaci, na kterou si následně uděláme vlastní názor a na jeho základě si můžeme stanovit priority, na kterých budeme s rodinou pracovat.

V České republice je široké spektrum sociálních služeb, pomáhajících dětem, které zažily, nebo zažívají ve své rodině určitou formu týrání, zanedbávání, nebo zneužívání. Také existuje spektrum služeb pro matky, pro matky s dětmi, nebo azylové domy pro muže, komunity pro lidi se závislostí. Zároveň však vidíme velikou absenci služeb, které by se věnovali celé rodině. Ideálem by bylo sociální bydlení spojené s prací s celou rodinou, postupně by se měnili nevhodné naučené vzorce. Tím by se zabránilo následnému přenesení nezdravých vzorců do další rodiny (Zvonařová 2012).

8.1.5 Vnitřní prožívání

V této podkapitole chci prezentovat niterné pocity, které prožívají a se kterými se mi svěřili mí KP během rozhovoru. Jsou to věty, které jim v dětství běhaly, nebo jim stále běhají hlavou a neumějí se jich zbavit.

Hedvika si s tátou nikdy nerozuměla, ani když nepil. Táta si u ní vždy našel něco, co mu vadilo a co jí vyčítal. Hedvika si myslí, že důvodem jeho chování k ní je smrt jejího bratra. „*Mě zemřel bráška a podle mě by byl on raději, kdyby on zůstal na živu a já ne.*” Hedvika popisuje, jak u svých rodičů vnímá to, jak jí srovnávají se sestrou. Jde vidět, že to Hedviku často trápí. A je to také důvod, proč Hedvika často trpí pocitem, že nesmí své rodiče zklamat.

Anička vnímala svůj vztah se sestrou negativně, „*ona byla to vysněné dítě a já jsem byla takový ten bastard.*” Když bylo Aničce čtrnáct let, její máma začala více pít. Anička se necítila psychicky zralá na to, aby ji nějak poradila. Její nevlastní otec ji opustil a ona zůstala s mámou sama. Anička vzpomíná, jak vždy doma hledala flašky a následně je vylévala, ale s mámou se o tom nebavila, ani o tom, že má problém. Nevěděla totiž jak se s ní o tom bavit. Anička v sobě cítila velikou bezmoc. Po základní škole šla Anička na gymnázium. Aničce při výběru školy a při přijímacích zkouškách běžela v hlavě jediná myšlenka: „*Hlavně abych nikoho nezklamala, musím na gympl a pak na výšku.*“

Valérie si vzpomíná na okamžik, kdy její mámě umřela blízká kamarádka. „*Byl to týden, kdy mamka hodně moc pila. Úplně si vybavuji, jak jsem si řekla, tak teď už i mamka pije, teď už nebudu mít nikoho, kdo nepije.*“ To, že táta pije, si Valérie plně uvědomila, až když s ním začala bydlet sama. Vzpomíná si na chvíle, kdy se chtěla vyhnout všem hádkám a kritice. A tak celý pátek a v sobotu brzo ráno vše drhla, ať táta je spojený. „*Chodila jsem po špičkách, hlavně ať ho nevzbudím.*“

Táta Josefý si při léčbě našel jinou ženu, která se také léčila s alkoholismem. Když se táta vrátil z léčby, zmlátil maminku, proto se rozhodli se sbalit a odstěhovat se pryč. „*Máma se tolikrát snažila tátovi pomoc, schovávala mu láhve od alkoholu, hledala mu léčebny, psychiatra a táta nic, u táty jsem neviděla sebemenší snahu. Asi jsme mu nestály za to, aby něco ze sebou dělal.*“

Lucii dělá největší problém to, že je to stále dokola, chvíli nic, pak se otec na čtyři dny zavře a pije a pak celá rodina dělá, že nic. „*Jednou jsem si říkala, že nechci, aby byl tatka na svatbě a vedl mě k oltáři. Jak je to nárazové a pak se všichni tváří, že se nic neděje, tak to časem přejde, ale mám velký problém odpustit hned. Třeba ani nechci odpustit a nechci, aby se to opakovalo, ale ono se to opakuje.*“

Z těchto výpovědí můžeme vidět, že KP často cítí pocit méněcennosti, někdy v sobě dokonce mají pocit, že by ani neměli žít. U KP Valérie také můžeme vidět, jak ve svém životě často kladla sama sebe až na poslední místo. Po dvou měsících od rozvodu, se Valérie nastěhovala za svým tátou, bála se o něj. Valérie měla na prvním místě starost o otce a vlastně o celou domácnost a až potom sebe a své zájmy. Kdykoli Valérie mluví o vzpomínkách na alkoholismus otce v dětství, má to spojené s trápením své mámy, a ne se svým trápením. Trápení mámy je na prvním místě, potom až já.

Valérie dlouho uvažovala na jakou školu jít. Nejdříve přemýšlela, že půjde studovat zámečnicka po tátovi, nebo stavební školu, aby tátu potěšila, ale nakonec ji babička pověděla, že má krásný vztah k lidem. Tak šla Valérie na sociální střední a následně i vysokou školu. Valérie teprve po 23 letech odchází (natrvalo) od otce, protože ji s ním není dobře. K tomuto rozhodnutí potřebovala podporu své kamarádky, která byla v podobné situaci. Poprvé ve 23 letech začíná brát ohled sama na sebe. Teprve po 23 letech si dovolí nepřijít za otcem, když je opilý, dovolí si myslet dříve na sebe než na ostatní.

U Lucie můžeme vidět, jak je u nich v rodině alkoholismus otce poměrně tabu. Se svým tátou se o jeho pití nikdy nebavila. Vždy po skončení období, kdy táta pije, celá rodina dělá jakoby nic. Proto neměla Lucie během svého života odvahu tento problém někomu svěřit. Styděla se za něj.

8.1.6 *Touha po synovi*

Hedvičin táta o smrti svého syna, který zemřel ve svých deseti letech, nikdy nemluví, je to u něj tabu téma. Hedvika si ovšem všímá, že mu syn velmi chybí, i když to nepřiznává. Hedvika to vnímá hlavně poslední dobou, kdy se její sestře narodil syn, „*táta úplně rozkvetl a je šťastnější,*“ říká Hedvika.

Táta Valérie toužil po synovi. Místo Valériiny sestry se měl narodit kluk, táta jim to stále verbálně připomínal. Když jim to nepřipomínal verbálně, šlo to poznat na dárcích a činnostech, které s tátou prováděli. „*Táta mi v jedenácti letech koupil čtyřkolku, na které jsem jezdila.*“

8.2 **Současný život**

Tato podkapitola je zaměřena na současný život KP, zvláště na jejich prožívání v oblasti vztahu k sobě samému, k partnerovi, dále pak k zdravému a také závislému rodiči. Podkapitola také pojednává o vztahu KP k alkoholu. V poslední části prezentují odpovědi KP ve vztahu k jejich budoucí rodině.

8.2.1 *Vztah k alkoholu*

Hedvika – „*Já hrozně nemám ráda, když je někdo opilý, protože mi to připomíná toho tatku s tou rukou, který se ke mně řítí.*“ Hedvika celkově u lidí nemá ráda, když pijí větší množství alkoholu. Zvláště u jejího přítele, který pije velmi výjimečně, to nemá ráda.

Anička byla odebrána své původní mámě, když byla na základní škole. Hlavním důvodem byl alkohol obou rodičů. Z Aničky byla cítit vděčnost za její novou rodinu, vnímala všechny výhody, které ji přináší. Alkohol, který se v této rodině také objevoval, vnímala jako problém, ale zároveň u ní převládala radost z nové rodiny a většího bezpečí, které v ní pociťovala. Anička konzumuje alkohol, když se jde na oslavu, „*ale já jsem vždycky měla dobře udělanou takovou tu stopku, kdy jsem věděla, že už mám dost, a že už nechci pít více.*“ Anička nikdy nepije sama. Většinou když pije alkohol, je někde s přáteli. Pije velmi střídavě, nechce nikdy dopadnout tak, že by ji někdo musel „*tahat domů.*“

Johanka konzumuje alkohol pouze s přáteli, když má chuť. Alkohol nepije nikdy sama. Alkohol bere jako zdroj zábavy, ale nepotřebuje ho k životu.

Josefa o sobě říká, že alkohol konzumuje velmi málo. Hodně ji ovlivnilo, když u svého otce viděla, kam až to všechno může zajít a jak moc to může ubližovat druhým lidem. Josefa se mi svěřuje, že nikdy nechce, aby ji někdo musel „*tahat domů.*“

Vzpomíná, jak toto starání se její mámu vyčerpávalo, tak to nechce dělat druhým lidem. Josefa říká: „*Když jsem to zažívala celé dětství, nechci to zažívat teď v dospělosti.*“ Josefa nerada tráví čas v barech, kde jsou lidé opilí. Je jí to velmi nepříjemné. Ještě více je nepříjemné to, když se lidé mezi sebou hádají, cítí pak velikou úzkost a utíká pryč.

V posledních ročnících na základní škole měla Valérie pozitivní vztah k alkoholu, byl jejím zdrojem recese vůči spolužákům, kteří ji šikanovali. Chtěla vypadat, že je výš, že je nad nimi, že je dospělá. Držela se jedné kamarádky, se kterou kouřila, pila a cítila se v tu chvíli konečně přijímána. Momentálně Valérie pije velmi výjimečně a opilí lidé jsou jí velmi nepříjemní. Valérie se mi svěřuje, že je velmi citlivá na alkohol u svých partnerů a konstatuje, „*I když vím, že on není můj otec, že je to úplně jiný člověk, když jsem věděla, že jde na pivo, tak by se ve mně krve nedořezal.*“

Lucie alkohol pije pouze s přáteli a nejvíce jí je nepříjemné, když ji někdo alkohol nutí. Lucii není příjemné, když je s lidmi, kteří konzumují hodně alkoholu.

Ze všech výpovědí vyplývá, že žádný z KP nepije alkohol příliš často. Když už alkohol konzumují, je to při zábavě s přáteli, sami si alkohol nikdy nedávají. Čtyři KP zmínili, že je jim velmi nepříjemná přítomnost opilých lidí. Dva KP zmínili, že jsou velmi citlivé na chvíle, kdy jejich partner konzumuje alkohol v jakémkoli množství.

Výzkumy spolu s literaturou ukazují, že dítě žijící v rodině, kde je jeden, nebo oba rodiče závislí na alkoholu, je náchylnější k závislosti než dítě žijící v rodině, kde se neobjevuje žádná závislost. Nešpor (2000) upozorňuje, že přenos se netýká výlučně nějaké určité látky, nebo činnosti. Hlavním problémem v rodinách se závislostí je to, že se na děti v rodině přenáší obecné negativní stereotypy chování a dispozice k závislosti jako takové.

Proto je důležité pracovat s dětmi z těchto rodin. Ať už se jedná o sociální práci v nízkoprahových zařízeních, ve škole, nebo při terapii s terapeutem. Tato nepatrná informace může v životě jednotlivce odkrýt spoustu problémů.

8.2.2 Vztah ke zdravému rodiči

Hedvika mluví o své mámě jako o andělovi, který se o všechny v rodině stará a je pro ni v životě velikou jistotou. Hedvika na své mámě nejvíce obdivuje její obětavost vůči otci a celé jejich rodině. Obdivuje na ní to, jak celý průběh alkoholismu zvládá. Zároveň však Hedvika přiznává, že jí to na mámě často štve. Například když tátovi slouží a vše mu omlouvá. Hedvika přiznává, že často chtěla od táty odejít, ale zároveň rozumí, že máma chce s tátou zůstat a obdivuje ji.

Anička byla vlastně jediný člověk, kterého její máma měla. Alkohol jim hodně narušoval vztah, stále se hádaly, bylo to těžké. Po nějaké době se společně dopracovaly k rozhodnutí, že se máma půjde léčit. Výsledek nebyl žádný. Anička vzpomíná na Vánoce po léčbě: *„Vánoce, ty ona celkově tak těžko snáší, protože jí i o Vánocích umřela maminka, tak jsme je už asi pátý rok za sebou neslavily, protože ani nebyla schopna je slavit, protože vždycky byla opilá. Tak jsem se teda těšila, že Vánoce po té léčbě budou jiné, protože jí to samozřejmě musí něco dát, když člověk je 4 měsíce v léčbě. Bohužel se opila. Čekala jsem na ní ještě v bytě s plno dárky, štědrovečerní večeří, ale nic.“* „Já vnímala, jako podporu, vždy své partnery, nejvíce asi hned toho prvního, se kterým jsem začala chodit už v osmé třídě, on byl ten, kterému mohla vše svěřit.“

Josefa vzpomíná na zážitek, kdy se sestrou čekaly na zastávce na maminku klidně tři hodiny, protože nechtěly být doma s tátou. Josefa také popisuje chvíle, kdy táta zůstal spát ve své kotelně a ony mohly v poklidu čekat na mámu. Když jsem se Josefy tázala na otázku, zda měla někdy strach přijít domů s kamarádkou, odpověděla, že když byla máma doma tak ne. Z jejích výpovědí lze vidět, že pro ni máma byla a je zdrojem velké jistoty.

Johanka mluví o své mámě s velikým respektem a obdivem. Popisuje mi, jak ještě teď neví, jak máma bez materiálního zajištění zvládla vychovat tolik dětí. *„Pamatuju si chvíle, kdy mě máma tolikrát se smutným pohledem říkala, že neví, z čeho zítra nakoupí jídlo. Mámu budu vždy obdivovat, za to všechno, co zvládla.“*

Valérie o své mámě mluví jako o velmi statečném člověku. Obdivuje ji za to, že s tátou vydržela tak dlouho. Dělal to hlavně kvůli svým dcerám. Čekala, až budou starší a vše lépe pochopí. *„Mamka si ho ani předtím moc nechtěla vzít, ona s ním otěhotněla po třech měsících, co spolu chodili a on jí pak do toho sňatku nějak nutil. A i její maminka a tatínek jí říkali, ať s ním nebydlí, ať si ho nebere, že může bydlet u nich a že to zvládnou. Ale mamka si z rozumu říkala, že se to nějak zvládne. Tak s ním bydlela a pak čekala i mě. A pak jak jsme byly malinké, tak ona už jen čekala, až vyrosteme a až pochopíme to, že se chtějí rozvést. Takže ona to už věděla, že se s ním rozvede.“*

8.2.3 Za co jsem tátovi vděčná

Tato otázka byla pro KP nejtěžší, někdo ani nenašel odpověď.

Hedvika na tátově povaze vyzdvihuje jeho odolnost vůči bolesti a zranění. *“Jemu se stalo v životě hodně fyzických zranění, ale on je v těchto věcech strašně silný, tak to na něm velmi oceňuji.”*

Anička a její teta závislá na alkoholu – *„Jako dítě jsem na ní oceňovala to, že je strašně chytrá. Je pracovitá a myslím, že i ta pracovitost jí dohnala tam, kde je. Je cílevědomá. Ona vždycky byla na vše taková pečlivá. Obdivovala jsem jí, že jí tak nějak všechno vychází – měla svým způsobem štěstí.“*

Josefa na svém otci obdivovala talent v kreslení a vyrábění. Její táta také byl velmi zručný, co se domácnosti týká. Josefa vnímá, že to zdědila po něm – kresbu a manuální zručnost, smontovat poličky, skříně atd., pro ni není žádný problém.

8.2.4 Partnerské vztahy

Hedvika u sebe vidí největší problém v tom, že ve svých minulých vztazích nebyla schopna se rozejít s partnerem. Hedvika popisuje svou zkušenost s výběrem partnerů, kdy vnímá, že si vybírá povahově a také vzhledově odlišné typy, než je její otec. Také vnímá, že má od nich často veliké emoční nároky. Cítí, že její táta emoce nikdy nevyjadřoval a ona sama to ve vztahu vnímá jako velmi podstatné, a proto to chce od svého partnera. Na otázku, jestli je pro Hedviku důležité dodržovat sliby, odpovídá. *„Hrozně! Nesnáším to, když partner nedodrží, co slíbí! Ale já mu to radši asi tolikrát připomenu, i když vím, že je to špatně, jen ať není jako můj táta.“*

Anička prošla mnoha vztahy. První vztah měla ve čtrnácti letech. Ve svých partnerech má často velikou oporu. Na svém vztahu s partnerem častokrát pozoruje, jak vznikají hádky v důsledku jejího pocitu nemilování. Necítí, že jí partner dává dost lásky. Přitom vždy, když se zpětně dívá, vidí, že ona je ta, co neumí dávat lásku. Možná proto, že jí ji nikdo nedával. S tímto Anička bojuje nejvíce.

Johanka momentálně partnera nemá. Její nejdelší vztah trval tři měsíce. Johanka většinu přátelství navazuje s kluky, holky ji málokdy jako kamarádky sednou. U kluků má ráda, že si dokážou rychle odpustit a jít dál. Také má pocit, že si s nimi více rozumí, protože neřeší takové *„kraviny“*, říká Johanka. Ale co se týká partnerského vztahu, má problém. *„Já jim nevěřím, nevím proč, i když vidím, že ti kluci jsou úplně normální, tak jim v tomhle nevěřím.“* Johančiny vztahy většinou končí kvůli její nelásce k sobě. Nedokáže pochopit, že by ji někdo mohl mít rád.

Josefa popisuje, jak veliký problém ji dělá věřit mužům. Vždy, když už má dojít k nějakému vztahu, ze strachu couvne. Také u sebe vnímá veliký problém v připoutání se k druhému pohlaví, „*velmi rychle se na něj upnu, a pak vyvádím blbosti.*”

Valérie prožívá se svým partnerem pěkný vztah a nevidí v něm žádný problém. Vzpomíná si však na své dřívější vztahy, kdy pro ni bylo těžké, když přítel šel na pivo, nebo pil s jejím tátou. Také od doby šikany, kterou prožila na základní škole, nedůvěřuje ženám, a proto vůči nim často pociťuje žárlivost.

Lucie prožívá se svým partnerem krásný vztah. Svěřuje se s myšlenkou, že ji překvapilo, kolik lásky ji přítel umí dát, protože to nikdy nepoznala. „*Mi přijde, od toho partnera, že mi dal jako hodně a ani já jsem to nečekala.*“ Pro Lucku je někdy těžké projevovat lásku a svěřuje se, že má pocit, že v tom někdy tápe. „*Tu lásku, to člověk vidí u svých rodičů, jak se mají rádi a projevují si tu lásku. Já to nikdy neviděla, tak mi přijde, že se v tom tak trochu hledám.*“

Všichni KP zažívají určitý problém ve vztahu s momentálním, nebo minulým partnerem. Většinou se jedná o problém, že mají strach přijmout jeho lásku, nedůvěřují mu, nebo necítí žádnou lásku. Ony samy pak mají problém lásku dávat svému partnerovi.

8.2.5 Přítomnost

Hedvika vnímá, že si ze svého dětství odnáší nízké sebevědomí, které ji ovlivňuje a zasahuje do celkového prožívání jejího života. Příčinou jsou řeči vůči její osobě, které pronáší její otec hlavně v opilém, ale někdy i ve střízlivém stavu. „*Prostě si připadám, jako nejposlednější člověk na světě.*” Hedvika čeká se svým partnerem dítě, na které se moc těší. Hedvika má, co se rodiny týká, spoustu obav, které se ji promítají v hlavě, ale věří, že s narozením dítěte pominou. Největší strach má z toho, aby její partner uměl projevovat emoce a city svému dítěti. Hedvičin táta to nikdy neuměl a Hedvice to velmi chybělo a stále chybí. Hedvika vnímá, že její partner s tím má také problém, ovšem ve vztahu k Hedvice mu to problém nedělá. Proto věří, že to nebude problém ani ve vztahu k jejich dítěti.

Anička by v budoucnu chtěla mít svou rodinu, ale tento krok bere jako velkou zodpovědnost. Vnímá, že nejdříve musí dospět ona sama, aby byla schopna být dobrou matkou. „*Hlavně pro své dítě chci, aby vyrůstalo ve vyrovnané rodině, aby mělo tu lásku obou rodičů.*” Anička se zmiňuje o svých obavách, jakou bude matkou. Má strach z toho, aby uměla dítěti vyjadřovat lásku, aby dítě nebylo znevýhodňováno. Anička také trpí

strachem z toho, aby neskončila jako celá její rodina. Ten strach tkví hlavně z toho, že její teta, která pije a momentálně je v léčebně, vždy říkala, že nikdy nebude pít, jako její máma. Opovrhovala tím a teď je v léčebně, proto má Anička strach, ať nedopadne stejně, když vidí, jak lehké to je. Anička přiznává, že má problém dotahovat věci do konce, „*mě, když něco nejde, tak já nad tím třeba po čase už zlomím hůl.*“ To vidí Anička jako svůj problém.

Johanka by si přála rodinu tak velikou, jako byla ta její. Vnímá to jako veliký dar, mít tolik sourozenců. Johanku nejvíce trápí její nízké sebevědomí. Třeba ve škole, pokud neví odpověď na sto procent, mlčí. Pak uslyší správnou odpověď a ví, že to bylo správně, ale má strach to říct nahlas. Také ji tíží ta nedůvěra v ostatní lidi, kterou cítí a hlavně to, že nedokáže uvěřit svému partnerovi, že by ji měl opravdu rád. Tohle jsou Johančiny největší problémy.

Josefa o sobě mluví jako o velikém perfekcionista jak v práci, tak ve škole. Josefa povídá o svém pocitu, který prožívá. Je to pocit, který ji nutí být stále nejlepší a všem to ukazovat. Vnímá, že na ní táta kladl od mala veliké nároky a teď je klade ona na sebe. Je velmi vděčná za to, že žije pouze s maminkou a sestrou. Až teď má pocit úplné, celistvé rodiny a cítí pocit bezpečí.

Lucka by si také přála mít rodinu. Má strach, že svému dítěti nebude umět dát lásku, kterou by potřebovalo. Vnímá, že ji alkoholismus otce posunul ve vnímání problémů okolo sebe. „*Cítím, že mám nějaké větší pochopení pro ty druhé. Možná teďka vnímám, že za ty problémy úplně jako nemůže taťka, že si to přinesl třeba ze své rodiny.*“

Valérie je ráda za svou rodinu. Má pocit, že její rodina stále fungovala hlavně díky jejím příbuzným, kteří ji podporovali. Sama chce mít rodinu, hlavně díky dobrovolnické činnosti se rozhodla mít velikou rodinu a nebát se toho. Těší se na ni. Říká, že teď by chtěla klidně deset dětí, dřív chtěla sotva jedno, dvě děti a měla strach z vlastní rodiny, ale teď se na svou rodinu moc těší.

ZÁVĚR

Cílem předkládané bakalářské práce bylo popsat a analyzovat kroky směřující k dospělému životu u mladého člověka se zkušeností alkoholové závislosti u otce. Na základě studia odborné literatury z oblasti psychologie a sociologie byla vytvořena základna pro koncepci vlastního kvalitativního výzkumu, který byl realizovaný formou individuálních rozhovorů. Cílovou skupinou se staly mladé ženy, které část nebo celé své dětství prožily v přítomnosti otce se závislostí na alkoholu. V návaznosti na tento cíl byla stanovena výzkumná otázka: *Jak zkušenost alkoholismu otce ovlivnila dětství dotazovaného a jaký dopad má na jeho současný život?* Stanovení výzkumné otázky napomohlo k definování co nejhodnějších otázek, které vytvořily kvalitní platformu rozhovoru.

Při vlastním výzkumném šetření bylo zjištěno, že dětství dotázaných komunikačních partnerů bylo v mnoha případech značně podobné a bylo možné vysledovat opakující se jevy. Zmíněné období bylo ve všech případech spojené s alkoholismem otce, někdy v koincidenci s alkoholismem matky. Etapu dětství trávili převážně s matkou a prarodiči, s otcem byli spíše výjimečně. Převážná většina výsledků ukázala, že dovolené a volný čas s rodinou patřili k nejkrásnějším a nejpozitivnějším zážitkům, které si z tohoto období vybavují. Výjimečně se objevily i odpovědi, které naopak popisovaly protichůdnou variantu, konkrétně to, že právě dovolené a svátky z důvodu otcovy zvýšené konzumace alkoholu patřily mezi ty nejhorší zážitky. Mezi opakující se fenomény patřilo stěhování a dále rozvod rodičů, který zažila většina dotázaných žen. Při analýze odpovědí se ukázalo, že otcové alkohol popíjeli převážně doma, výjimečně v hospodách, či jiných restauračních zařízeních. Zajímavým poznatkem bylo zjištění, že většina osob závislých na alkoholu pracovala na vyšších, konkrétně manažerských pozicích.

Komunikační partneři uvedli, že své dětství trávili převážně venku (zahrada, hřiště, ulice) se svými kamarády nebo sourozenci. Na toto období všichni rádi vzpomínali. Naopak negativní zkušeností byl výskyt šikany, který byl vnímán jako tíživý a stigmatizující moment jejich života. Analýza rozhovorů ukázala, že všichni dotázaní měli obavy z přivádění návštěv kamarádů do domácnosti v době, kdy byl otec přítomen doma. Pociťovali stud za svého otce a to mnohdy i tehdy, když nebyl pod vlivem alkoholu. Podstatným anamnestickým zjištěním bylo, že ve většině případů se objevoval alkoholismus v rodinné linii také u rodičů otce nebo u jeho prarodičů. Z odpovědí vyplynulo, že dětství otce a vztah s jeho rodiči nebyl mnohdy harmonický. Zmiňovány

byly ambivalentní vztahy syna a otce, dále absence uznání, pochvaly a porozumění. Mnohdy sám otec zažil ve svém dětství přehnaný tlak v oblasti pořádku, přesnosti a disciplíny. Matky dotázaných byly svými dětmi obdivovány za to, co zvládly a dokázaly. Opakovaně se objevovala myšlenka, že matky byly po dobu dětství i adolescence významnou jistotou a oporou.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že většina dotázaných komunikačních partnerů neměla se svým otcem dobrý a zdravý vztah. Konkrétně chyběl pocit přijetí a respektu z otcovy strany. Ukázalo se, že mnozí zažili z otcovy strany časté zklamání a měli problém mu znovu uvěřit a poté důvěřovat. Podstatným motivem byla často zmiňovaná touha otce po dalším potomkovi a to synovi. Tyto pohnutky byly popisovány zejména v raném dětství dotázaných.

Nepřehlédnutelným zjištěním byly informace z oblasti psychického prožívání. Opakovaně se objevovala odpověď, že ženy měly v období adolescence a dospělosti problém vyjadřovat své pocity a emoce. Velmi často byl popisován pocit méněcennosti a obtíže při navazování vztahu s partnerem. Pokud se navázání podařilo, mnohdy ženy nedokázaly uvěřit, že by je někdo mohl skutečně milovat a s odstupem času partnera opustily. Dalším častým motivem chování byla snaha stále něco dokazovat druhým, snaha být nejlepší a nezklamat druhé. Mezi zmiňované obtíže patřilo také chybné plánování času, nerealizování vlastních plánů a nedotažení úkolů do konce. Z odpovědí byla znatelná touha po vlastní rodině, která se prolínala s obavami při vlastním selhání v budoucí roli matky. Obavy byly popisovány také s ohledem na pozdější partnerský vztah a přijetí partnerovy osoby do role dobrého muže a otce rodiny.

Uvedené údaje a výsledky analýzy rozhovorů velmi dobře dokreslily možný dopad alkoholismu v rodině na budoucí fungování a směřování mladých lidí. V jednotlivých oblastech jsme mohli vidět zřetelný koloběh příčin a následků, kdy jeden sociálně patologický jev vyvolal v dané či následující generaci obávaný následek. Jednalo se zejména o dopady v psychickém prožívání zúčastněných osob, ale také o dopady v oblasti zdravotní, partnerské, rodinné a sociální. Analýza rozhovorů v širším kontextu ukázala, že mladý člověk, který si ve svém dětství prošel zkušeností s alkoholismem jednoho z rodičů, je v budoucnu náchylnější k riziku vzniku sociálně patologických jevů. Na základě tohoto tvrzení, které uvádí i odborná literatura, by bylo přínosné analyzovat další souvislosti. Například vzájemný vztah mezi dětmi v kojeneckých ústavech, mladými lidmi závislými na nikotinu či gamblingu, osobami s anorexií, ženami samoživitelkami, lidmi bez pracovního uplatnění a lidmi bez domova. Otázkou zůstává v jaké míře by byla

společným jmenovatelem právě alkoholová závislost rodičů či prarodičů v rodové linii. Tyto a další podobné úvahy by si zasloužily konkrétnější odborné rozpracování a analýzu. Zejména z toho důvodu, že by rozšířily kontext a dopady alkoholové závislosti v České republice na aktuální sociální problematiku.

Předkládaná bakalářská práce najde své využití zejména na pomezí dvou odborností, a to psychologické a sociální. Konkrétně v oboru sociální práce, neboť v širších souvislostech se dotýká sociálního a sociálně právního poradenství. Například poradenství s oběťmi domácího násilí, kterými DDA či jejich matky mohou mnohokrát být. Dále pak poradenství pro osoby se závislostí, nebo pro osoby bez přístřeší. Poradenství probíhá také s osobami, či rodinami ohroženými sociálním vyloučením.

Tato práce může být ve velké míře užitečná ve školské sociální práci, kdy je mnohdy chování dětí ve třídě odrazem jejich vnitřního prožívání. Také chování a jednání dítěte v ústavní péči může být důsledkem alkoholismu, či jiné závislosti v jeho rodině. Z výsledků získaných při rozhovorech s KP lze vidět výskyt častých problémů v partnerských vztazích. Tyto vztahy bývají problematické v důsledku narušeného vztahu otce s dcerou, který se odráží do dceřiného současného vztahu s mužem. Práce nabízí čtenářům vhled do problematiky alkoholismu, který je dnes velmi rozšířený a znatelně zasahuje do sociálního fungování jedince a celé jeho rodiny. Zabývá se také fenoménem spoluzávislosti, který patří mezi nejčastější jevy u klientů četné škály cílových skupin sociální práce.

POUŽITÉ ZDROJE

Monografie:

- BAKALÁŘ, Eduard. 2002. Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-605-0
- BIDDULPH, Steve. 2007. Mužství, Jak zvládat všechny mužské role. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-209-6
- BUSS, DAVID. 2009. Evoluce touhy: Strategie sexuálního chování. Praha: Dauphin. ISBN: 978-80-7207-754-0
- ČAČKA, Otto. 1994. Psychologie dítěte. Tišnov: Sursum. ISBN 80-85799-03-0
- DISMAN, Miroslav. 1993. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Praha: Karolinum. ISBN 80-7066-822-9.
- GÖHLERT, Christoph a Frank KÜHN. 2001. Od návyku k závislosti. Vyd. 1. Praha: Ikar. ISBN 80-7202-950-9
- HENDL, Jan. 2005. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- HENDL, Jan. 2016. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367- 485-4
- HOSEK, Jan. 1998. Sám proti alkoholu, Praha: Grada. ISBN 80-7169-624-2
- KOCVRLICHOVÁ, Marta. 2006. Vina. Praha: Triton. ISBN 978-80-725-4684-8
- LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. 1986. Vývoj dítěte a jeho úskalí. Praha: Avicenum. ISBN 08-084-86
- MACEK, Petr. 2003. Adolescence. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7
- MATĚJČEK, Zdeněk. 2005. Prvních šest let ve vývoji a výchově dítěte, Praha: Grada. ISBN 80-247-0870-1
- MATĚJČEK, Zdeněk. 2007. Co děti nejvíce potřebují?, Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-504-2
- MATOUŠEK, Oldřich. 2003. Rodina jako instituce a vztahová síť. Vyd. 3 Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-19-9
- MATOUŠEK Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2014. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7
- Median, s.r.o. a kolektiv. 2016. Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje – Závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Nadace Sirius. ISBN 978-80-906468-1-0

- MIOVSKÝ, Michal. 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, ISBN 80-247-1362-4.
- MOŽNÝ, Ivo. 2002. Sociologie rodiny. Vyd. 2. Praha: SLON. 80-85850-75-3
- NEŠPOR, Karel. 2000. Dětská a adolescentní psychiatrie. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-404-5
- NEŠPOR, Karel. 2011. Návykové chování a závislost. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0189-2
- NOVÁK, Tomáš. 2009. Vztah otce a dcery. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2078-4
- PROCHÁZKA, Miroslav. 2012. Sociální pedagogika. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5
- ŘÍČAN, Pavel. 2004. Cesta životem. Praha: Portál. ISBN 80-7367-124-7
- STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. 1999. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-60-X
- ŠIMÍČKOVÁ – ČÍŽKOVÁ, Jitka. 2010. Přehled vývojové psychologie. Vyd. 3 Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-2433-0
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0
- THELENOVÁ, Kateřina. 2013. Rodina v kontextu sociální práce: studijní text pro kombinované studium. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3524-4.
- ÜHLINGER, Claude a Tschui MARLYSE. 2009. Když někdo blízký pije. Praha: Portál. ISBN:978-80-7367-610-0
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2007. Vývojová psychologie II., dospělost a stáří. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1318-5
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2012. Vývojová psychologie, Dětství a dospívání Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1
- VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. 1998. Aplikovaná sociální psychologie. Praha: Portál. ISBN 80-7178-269-6
- WOITITZOVÁ, Janet. 1998. Dospělé děti alkoholiků. Praha: Columbus. ISBN 80-85928-73-6

Kvalifikační práce:

ČERNÁ, Petra. 2000. Rozvod, otcové a děti. Praha (Diplomová práce). Univerzity Karlovy v Praze, Filosofická fakulta, Katedra sociální práce.

GRÁFOVÁ, Romana. 2017. Alkoholismus a jeho sociální dopady na člověka a rodinu. Jihlava (Bakalářská práce). Vysoká škola polytechnická Jihlava, Katedra sociální práce.

HEJLÍKOVÁ, Kamila. 2014. Děti alkoholiků a jejich sklon k prokrastinaci. Plzeň (Diplomová práce). Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra psychologie.

KRŇÁVKOVÁ, Jana. 2013. Rodinná komunikace jako účinný výchovný nástroj. Zlín (diplomová práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.

SLÁMA, Petr. 2010. Vliv alkoholismu otce na sociální vztahy jedince. Brno (Diplomová práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.

TÜRKEOVÁ, Gabriela. 2010. Prožívání otcovství a jeho proměny. Olomouc (Bakalářská práce). Univerzita palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Katedra psychologie

Příspěvek do webového sídla:

BENEŠOVSKÁ, Jana. 2012. Absence otce ve výchově zapříčiňuje neschopnost navázat v dospělosti kvalitní vztah. In: *Maminka* [online]. 10. dubna 2012 [cit. 2019-07-03]. Dostupné z: https://www.maminka.cz/clanek/chovani-a-vztahy/absence-otce-ve-vychove-zapricinuje-neschopnost-navazat-v-dospelosti-kvalitni-vztah?fbclid=IwAR0Mv808a0QIylnLmeJFYNKLy6pJ17s_xs8z0aWxY4tPnHFr-ioXtJhpYBY

BOBELOVÁ, Alexandra. 2012. Role otce ve výchově In: *Strídavka* [online]. 23. října 2012 [cit. 2017-07-03]. Dostupné z: <https://stridavka.cz/role-otce-ve-vychove/>

DAŇKOVÁ, Zuzana. 2016. Opuštěné dcery. In: *Psychologie* [online]. 16. března 2016 [cit. 2019-07-03]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/opustene-dcery/>

KŠIŇAN, Albert. 2014. Proč děti nepotřebují tatínka In: *Psychologie* [online]. 29. ledna 2014 [cit. 2019-07-03]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/proc-deti-nepotrebuji-tatinka/https://psychologie.cz/proc-deti-nepotrebuji-tatinka>

PÖTHE, Peter. 2013. Drama ideální rodiny In: *psychologie* [online]. 25. září. 2013 [cit. 2018-07-3]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/drama-idealni-rodiny/>

Šance dětem. Dopad alkoholismu rodičů na děti.
<https://www.sancedetem.cz/cs/index.shtml> [online]. ©2012 [cit. 2019-07-03]. Dostupné z:
<https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rodice-jsou-zavisli/dopady-alkoholismu-rodicu-na-deti.shtml>

Šance dětem. Školská sociální práce. <https://www.sancedetem.cz/cs/index.shtml> [online]. ©2017 [cit. 2019-26-03]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/vyvoj-ditete-a-jeho-potreby/skolska-socialni-prace.shtml>

Stránka webového portálu

Al-anon. O al-anon. <http://alanon.cz/> [online]. ©2015 [cit. 2019-07-03]. Dostupné z: <http://alanon.cz/al-anon-literatura/dvanact-kroku/>

Adult Children of Alcoholics World Service Organization. literature. <https://adultchildren.org/> [online]. ©2018 [cit. 2019-07-03]. Dostupné z: <https://adultchildren.org/literature/solution/>

Alkoholik. Alkoholismus. <http://www.alkoholik.cz/zavislost/> [online]. © 2003-2019 [cit. 2017-07-03]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/rodina_alkoholika/rodina_alkoholika_a_jeji_pristup_k_zavislemu.html

Alkoholik. Alkoholismus. <http://www.alkoholik.cz/zavislost/> [online]. © 2003-2019 [cit. 2017-07-03]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/psychicke_zmeny_u_alkoholika_osoby_zavisle_na_alkoholu.html

Článek v periodiku:

BALÁŽOVÁ, Miroslava a Marta, POPELKOVÁ. 2018. Školní sebepojetí a kvalita interpersonálních vztahů adolescenta, *Psychologie a její kontexty*. [online] 9 (1) [cit. 2019-03-18]. ISSN 1805-9023. Dostupné z: http://psychkont.osu.cz/fulltext/2018/2018_1_3_VS_F_Balazova_Popelkova.pdf

MACHÁNĚ, Jiří. 2017. Pomáhat alkoholikovi? Začněte u sebe. *Katolický týdeník* [online] 17(33) [cit. 2019-07-03]. ISSN 0862-5557. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/pomahat-alkoholikovi-zacnete-u-sebe.html>

RITTER, J., M. STEWART, CH. BERNET, M. COE a S. A. BROWN. 2002. Effects of Childhood Exposure to Familial Alcoholism and Family Violence on Adolescent Substance Use, Conduct Problems, and Self-Esteem. *Journal of traumatic stress*. [online] 15(2) [cit. 2019-03-18]. ISSN 1573-6598. Dostupné z: [file:///C:/Users/Acer/Downloads/A_1014803907234%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/A_1014803907234%20(2).pdf)

ZAKOUŘILOVÁ, Eva. Práce s rodinami v rozvodové situaci. *Sociální práce*. [online]. 17(5) [cit. 2019-26-3]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=985>

ZVONARŮVÁ, Marcela. Příklady problémů ve vztazích mezi generacemi v rodinách s týraným, zneužívaným nebo zanedbávaným dítětem. *Sociální práce*. [online]. 12(4) [cit. 2019-26-3]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=413>

Rozhovor v TV:

DUFFKOVÁ, Michaela. 2019. Rozhovor. Anonymní alkoholička. DVTV, 20. února 2019, 5:15